

84.937
С-53

САЪДУЛЛА СИЁЕВ

Яхшиларга
ёндошдим

САЪДУЛЛА СИЁЕВ

Яхшиларга
ёндошдим

ҚИССАЛАР

УзССР — УзССР

Маданият

Ж

МОНЕСТРА

45315
12 17

Ўзбекистон ЛҚСМ Марказий Комитети
«ЕШ ГВАРДИЯ» нашриёти

Тошкент — 1979

Яхшиларга ёндошдим. Қиссалар.—Т. «Еш гвардия», 1979, 156 б.

Сияев С. Среди добрых людей. Повесть.

ББК 84Ўз7
Ўз2

МУАЛЛИФ ДА Н

Маълумки, ҳозир ҳар биримизнинг ҳаётимизда илмий-техника революцияси озми-кўпми из қолдирган. Оддийгина ўтган бир кунингизни олинг—эрталаб туриб ишга отлансангиз, метро тайёр. Йигирма минутда шаҳарнинг бу бошидан у бошига етасиз. Идорада электрон-ҳисоблаш машиналари энг қийин, мураккаб муаммоларни бир зумда саранжом қилиб беради. Уша кун Москвага зарур командировка чиқиб қолди, дейлик. ТУ-144 га ўтирсангиз, бир ярим соатда Москвада бўласиз. Ишларингизни битириб, кечқурун яна уйга қайтасиз, ойнаи жаҳон олдида дунёвий янгиликларни томоша қилиб ўтирасиз...

Эндilikда одамлар тобора яқин ва олис келажак ҳаёли билан яшамоқдалар. Бу яхши, албатта. Аммо халқимизда бир ҳикмат бор: ҳадеб осмонга қарайверма, оёғинг остига ҳам қара, дейдилар. Буни мен, инсон ҳар тарафлама мукамал бўлиши, замонга мослаб қадам ташлаши, ўз даврининг фарзанди бўлиши керак, деб тушунаман. Биз ижтимоий тараққиётнинг чўққисига чиқиб бораётган эканмиз, ҳатти-ҳаракатимиз, феъл-атворимиз, нияту ўйларимиз, идеалларимиз ватаи ва халқ манфаатларига ҳамоҳанг бўлмоғи даркор. Бу гап айниқса ёшларимизга тааллуқли.

«Яхшиларга ёндошдим» қиссасида ҳаётда ўз ўрнини топиш учун курашган ёш бир йигитнинг саргузаштини ҳикоя қилдим. Мавзуни олис Хоразмнинг Туямўйинидан танладим. Туямўйин — Бутунитти-фок зарбдор комсомол қурилиши. Бу сунъий денгиз битгач, Урта Осиёда буидан улкан сув ҳавзаси бўлмайди. Мен Туямўйинга ўн беш йилдан бери қатнайман. Қурувчи ва ирригаторлар ҳақида репортажлар, очерклар, ҳикоялар ёздим. Шу йиллар ичида бир нарсасига иқроф бўлдим: улкан қурилишлар улкан ва ёрқин характерлар яратар экан, одамдаги яшириниб ётган иқтидорни, маънавий қувватларни юзага чиқарар экан. Улуғ ёзувчи М. Горький: «Дунёдаги барча кулфатларнинг олдини олиб, бизга муттасил севинч бағишлаб турадиган бир нарса бор. Бу меҳнатдир», деган эди. Мен бир йигит мисолида ана шу олдий ҳақиқатинсон қалбида қандай акс-садо беришини кўрсатмоқчи бўлдим.

Бу китоб, сизнинг ҳаёлларингизни бир лаҳза равшанлаштира, кўнглингизга йилт этган нур бўлиб теголса, ўзимни муродга етган санардим.

Дунёга қайтиб келурман,
Лекин бошқа ўғил бўлиб.

Миртемир

● ПРОЛОГ УРНИДА

Поезд елиб боряпти. Дераза олдида турибман. Осмон тиниқ. Ҳавода гала-гала қушлар учади. Ана, биттаси тўдасидан ажради. Анчагача ёлғиз учиб кетаверди. Умид билан, ҳаяжон билан тикилиб турдим: «Шерикларига қўшилармикан?..» Йўқ, бир четда, вазмин қанот қоқиб боряпти. Бу манзара менга қаттиқ таъсир қилди. Вужудим зирқиради.

Узоқ, жуда узоқ кузатдим. Ўжар қуш ҳамон ёлғиз. Мен-чи? Мен ҳам шу қушга ўхшамайманми?

● БИРОВНИ ИЗЛАБ ЮРИБМАН...

Поезд секинлади. Бир қўлида кир пақир, бир қўлида чўлтоқ супурги ушлаган бақалоқ проводник шанғиллаб йўлакдан юриб кела бошлади:

— Питнакка тушадиганлар тайёрлансин! Ка-му Пит-няк!..

Купега кирдим. Курткани елкага ташладим, дўнгалак «грузинча» қорақўл шапкани бошга қўндирдим. Портфелни олиб, эшик олдида бориб турдим. Поезд «уф тортиб» тўхтади. Уч-тўрт одам таппа-таппа ташлади. Мен аранг тушиб қолдим. Оёғим ерга тегмай поезд юриб кетди.

Ҳайҳотдай саҳрода бир ўзим қолдим. Атрофимга алангласам, ҳалиги шерикларим ҳам кетиб бўлишибди. Четроққа чиқиб, бетон тахтага ўтирдим. Изиллаб шамол эсади, йўл бўйида сочилиб ётган оппоқ бўр уюмларчини учуриб, ҳавони чангитади, аллақайси ковакларга кириб ҳуштак чалади.

Тепловознинг пополаган товуши эшитилди. Қарасам, поезднинг охириги вағони гугурт қутисидай бўлиб лапанглаб кетяпти. Қўз узмай тикилиб турдим. Ана, у ғойиб бўлди. «Тамом!» дедим ичимда. Ғўё умрим шу ерда, мана шу совуқ, ёввойи дашт ўртасида тугагандай, чўчиб тушдим. Ҳали йўлда сезмабман, худди циркка бораётгандай қувониб келаверибман. Энди этим жунжикди. Бирдан айнидим. Обру бориди этакни ёпиб, келган изимга қайтсаммикан? Поезд қачон бўлар экан?

Уёқ-буёққа қарадим. Одам зоти кўринмайди. Аллақайда кўтарма кранларнинг чийиллагани, сўнг гурс этиб тўхтагани эшитилади. Анча олисдан вағиллаб самолёт ўтди. Мотовоз дудутлади. Сўнг яна қум сочиб шамол увлай бошлади.

Бетон совуқ экан, ҳаммаёғимни музлатиб юборди. Ўрнимдан туриб, нари-бери юра бошладим.

Чекмоқчи бўлдим. Бир қути сигаретга илашиб чўнтагимдан «Москвич»нинг калити ҳам чиқди. У менинг бемаъни ўтмишимни эслатиб турарди. Калитни қумга отиб юбормоқчи бўлиб қўл кўтардим. Аммо... ўйлаб туриб, калитни яна чўнтакка солиб қўйдим.

Кунга қарасам, уфқ четида хира чироқдай сарғайиб турибди. Ҳадемай қўноғига киради. «Сиз ҳам қўноқни ўйлашингиз керак, мулла Шавкатбек!» дедим ўзимга. Туриб, умид билан яна олисдаги оқ томларга қарадим. «Ўша ерда бирор каталак топилар. Эрталабгача думалаб турайлик-чи, кейин бувим айтмоқчи, худо пошшо».

Шу пайт рўпарамдаги том бўйи бетон уюмлари ортидан лип этиб қулоқчин кийган узун бўйли йигит чиқди. У мени излаб юргандай дангал устимга бостириб кела бошлади. Шошганимдан беихтиёр туриб кетдим. Кейин, қўрқди демасин, деб дарров ўтирдим-у, ўзимни бепарволикка солиб, тескари ўтирилдим.

Қулоқчинли йигит ёнимга келди.

— Хуш келибсиз, Хоразмга!

Мен уни энди кўргандай эринибгина қараб, аста бош силкиб қўйдим. Қулоқчинли йигит безовталаниб сўради:

— Поезд қачон кетди, меҳмон?

«Тавба,— дейман ичимда,— меҳмон эканлигимни қаёқдан била қолди? Худди бичиб-тўқиб қўйгандай гапирди-я?...»

Нотаниш йигит бесабр экан, у менинг жавобимниям кутмай, яна бидирлади:

— Мабодо Туямўйинга ишга келаётганингиз йўқми?

Мен комсомол штабининг бошлиғиман. Ҳашарга келувчиларни ҳар куни ўзим кутиб олардим. Бугун сал ушланиб қолдим-да... Кетдик, меҳмон!

Портфеллни кўтариб унга эргашдим. Бир оз юргач, йигит тўхтаб қўл чўзди:

— Менинг отим Темур, — деди илжайиб.

— Шавкат, — мен ҳам қўл бердим.

Темурнинг оёғи узун экан, Дон-Кихотдай ҳар ердан бир босиб етказмай кетди. Мен ортидан лўкилладим. Ярим йўлга борганда, Темур сўради:

— Боя айтмадингиз, Шавкат, нердан¹ бўласиз?

— Қани, зўр бўлсангиз топингиз-чи? — дедим. Темур башарамга тикилиб, қувлик билан кулимсиради:

— Топамиз, жўра. Хўш, аввало Сиз шаҳар боласисиз. Қишлоқда бакенбард қўймайдилар. Портфелнинг савлати билан тилла тишингизга қараганда Сиз манат² ишлагани келаётганга ўхшамайсиз. Ё бирови ахтариб юрибсиз, ё... келинг, мени қийнамай ўзингиз айта қолинг?

Олифтагарчилигимга уялдим. Бувим айтмоқчи, Темур «киндигида кири йўқ» йигитга ўхшайди. Бироқ... нима дейман? Чиройли бир хотиннинг дастидан қочиб келялман, дейманми?

— Шерлок Холмс экансиз, — деб гудрандим, — ростдан ҳам бировни излаб юрибман.

— Ажаб, ажаб! — Темур калла силкиб кулди-ю, яна тез-тез юриб кетди.

Ўн минутлардан кейин ҳалиги томларга етдик. Баракка ўхшатиб солинган бир қаватли узун уйлар экан. Ҳовлида тўрт-беш чўлдрахти кўринади. Мўъжазгина айвончалару арғимчоқларга қараб, болалар боғчаси бўлса керак, деб қўйдим. Боғча панжара билан тўсиб қўйилган. Икки йигит майкачан бўлиб олиб, теннис ўйнапти.

Темур «Ҳозир Дуся холани топиб келаман», деб кетди. Мен заранг дарахт тагидан чиқиб ётган шўртрак водопровод сувида бет-қўлимни чайдим. Кейин икки қовурғасигина қолган тароқ скамейкада теннис томоша қилиб ўтирдим.

Ҳадемай Темур кўк халат кийган семиз, бадқовоқ бир хотинни бошлаб келди.

¹ Нердан-қаердан

² Манат-пул.

— Сиз яхшилаб дам олинг,— деди Темур,— азонлаб учрашамиз. Қорин масаласини ҳув бурчакдаги ошхонада ҳал қилинг.— У тугмачадай қоп-қора кўзларини қисиб кулди-да, қўл босиб хайрлашди.

Хотинга эргашиб ичкари кирдим. У халатининг чўнтагидан бир даста калит чиқариб, биттасини эшикка солди, лекин бурамади, тиззаси билан бир тепиб очди.

— Анетда ётасан!— деб дераза тагидаги каравотни кўрсатди, кейин писанда қилди.— Кечаси ичкаридан қулфлаб ол. Мана, калит... Менсиз ҳеч кимга эшик очма. Ойнани ёпиб қўй, чанг киради. Папирос чексанг, ўчириб ёт. Туалет ҳовлининг нариги бурчагида.

Хуллас, Дуся хола қайси биқиним била ётишимни айтмади, бошқа ҳамма нарсани тайинлади.

Салдан кейин у қайтиб келиб эслатди:

— Эрталаб пулини ўзимга тўлайсан.

Каравотга ўтирдим. Сими эскирган шекилли, чўзилиб ерга тегди. Хонага разм солдим. Икки каравот. Мендан бошқа одам турмайди шекилли, каравотлар яланғоч, матрацларигача йиғиштирилган. Уч тумбочка. Иккитасининг эшикчаси йўқ. Усти бир энлик чанг. Қопқоқсиз графинлар. Деворда яланғоч қизларнинг қаламда чизилган беҳаё суратлари. Дарпарда қозонсочиқдай қорамой, ғижим. Таъбим кир бўлди. Меҳмонхонаси шу бўлса, ётоғи қанақа экан?

Ошхона деганлари уйдаги гаражимиздан каттароқ жой экан. Бироқ анча саранжом. Стол-стуллари янги, девор бўйи ойналарга йўл-йўл кўк дарпарда илинган. Шипда неон чироқлар. Эшик оғзидаги бир столда иш кийимидаги беш-олти киши ичишиб ўтирибди. Улар бирига гап бермай шанғиллайди. Бизнинг Авазга ўхшаган битта шайтонроғи «26-чиси отилмасин!» деб қийқиради.

Қайнатилган макарон билан котлет келтирдим. Еб бўлмади. Гўшти — чандир, макарони оқ сақичга ўхшайди. Тўртта белиши еб, аталадай кофе ичиб туриб кетдим.

Зимистонда туртиниб базўр жойимни топиб келдим. Зерикиб портфелни титкиладим. Сочиқ, икки кўйлак. бир жуфт пайпоқ, совун, электр устара, «виставкадаги» суратим ва... бир шиша коньяк чиқди. Юрагим дукиллаб шишага қўл чўздим-у, яна қўлимни тортдим. Портфель тубидан Рей Бредберини олиб, икки варақ ўқидим. Сўнг униям йиғиштирдим. Қурткани ечиб, каравотга чўзилдим. Қўнглимга қил сирмайди. Уйдагиларни ўйлайман. Да-

дам нима қилаётган экан? Сочини юлаётгандир. Ойим оғир карвон. У юраги ёрилса ҳам «вой!» демайди. Яхшиликниям, ёмонликниям ичига ютади. Дадам тезоброқ. Ҳозир нима бўлаётганини биламан. Мени эрталабгача кутишган. Кейин ойим, «Бекпўлатов, болани топинг», дейди. Дадам шофёримиз Шодивой акани ўртоқларимникига юборади. Йўқман. Кейин уни дадам мелисахонага зингиллатади. Шоди ака машина ўзига текканига суюниб, шаҳарни тўздиради. Ҳар мелисахонага кириб: «Хўжайиннинг боласини излаб юрибман,— дейди ишшайиб,— оти фалончи, кўриниши фалондақа, икки чеккасида соқолиям бор, ўзи ёмон бола эмас...!» Топилмайман. Кейин дадам навбатчи милиционерларга телефон қилиб қайта-қайта тайинлайди-ю, уйга келади. «Бола қани?» дейди ойим. «Тилаб олганмиз. Ёлғиз ўғил. Йўқолмайди. Пули тамом бўлганда ҳар вақтдагидай ўзи кириб келади», дейди дадам. Ойим «кўрамиз» дейди. Бу — «Бола топилмаса қон босмингизни ошириб юбораман», дегани бўлади.

... Бошим лўқиллади. Битта анальгин ичиб ётмоқчи бўлдим. Кеча поездда ҳам яхши ухламаган эдим. Эшик қулflanмади. Тумбочкаю стулларни тираб қўйиб чироқни ўчирдим. Чала ечиниб юпқа тўшакка кирдим.

Ғужанак бўлиб қотиб қолибман. Бир замон гумбурлаган товушдан уйғониб кетдим. Хонани биров кўтариб кетаётгандай эди. Ирғиб турдим. Деразада қора шарпа кўринди. У ойнани бешпанжалаб ўрарди.

— Лар-риска... баққа қара... Лар-ра... М-майли, айтганингга розиман. Лариса... жоним...

Бақрайиб қолдим. Бир хаёлим «Ҳув, акаси бу ёқда Лариска-париска йўқ, биз ҳам сенга ўхшаган эркакмиз», дегим келди-ю, ўзимни тийдим: «Маст экан, жаҳл билан ойнани уриб синдирмасин».

Қора шарпа яна бир оз ялинди, кейин:

— Бугун ҳам уйга келмабди, қаланғи!— деб ромни қаттиқ бир муштлади-ю, гандираклаб жўнади.

Туриб кийиндим. Аммо ҳалиги йигит келиб қолмасин, деб чироқни ёқмадим. Гугурт қутисини кулдон қилиб, сигарет тутатдим. Саркаш хаёлларим яна исканжага ода бошлади. Бу худо қаргаган чўлу биёбонда бало бормиди менга? Тагимда гижинглаган машина бўлса, чўнтагимда пул ўйнаса, гулдай шаҳарнинг эркаси бўлсам-у... Мана бунақа ярим оч, совуқда дилдираб ўтириш зарилмиди? Мени ким ҳайдаб келди бу ерга, ким?!

Кўчада қоқилиб йиқилган одам ўзидан эмас, ерда ётган тошдан ўпкалармиш. Мен ҳам ўйлаб-ўйлаб, ҳамма айбни... ўша меҳмонхонадаги жувонга тўнқадим.

● УЧ ОҒАЙНИ «БОТИРЛАР»

Ҳа, ҳаммасига ўша хотин айбдор. Намозгар эди. Машинани энди ҳовлига киритиб, ювиб турсам, диконглаб Авазбек кўринди.

— Хандон тўрам, зеб-зийнатларини тақсинлар, кетдик!

Қўлимдаги ҳўл латтани рижимлаб унга ўгирилдим.

— «Шарқ»қа борамиз, тўрам,— деди Авазбек,— ич-кўйлагини алмаштириб, бирам ясанибдики, ресторан эмас, мюзик-хол дейсан!

— Аравани олайми?

— Йўқ. Ўн биринчи трамвай тузук. Қўшиқ айтиб бориб, қучоқлашиб келамиз.

Йўлдан «соқов»ни ҳам олдик. У ҳамшишамиз Исма-тилла. Ўзи соғ пайтида ҳам ўта камгап. Ичганда-ку, тамом — юмган оғзини очмайди. Ўнг қўлига иягини тираб, кўзларини мўлтиратиб ўтираверади. Маст бўлса, «Мен етимман!» деб йиғлайди. Аслида, ота-онаси бор.

Ўзун-қисқа бўлиб йўлга тушдик. Авазбек диконглаб боряпти (у озғин, новча), Исмат-соқов кўкрагини пат-нис қилиб лапанглаб кетяпти (унинг бўйи билан эни тенг, қорин ҳам ажабтовур), биз ҳам лабимизнинг четидан тутун қайтариб, кўчани ёндириб боряпмиз.

Ресторан чиндан ҳам европача либос кийиб, очилиб кетибди. Одамнинг қонини қиздириб, юракни ўйнатадиган қандиллар, панжара-гулчин шифт, тарам-тарам заррин ёғочлардан ясалган деворлар. Момиқдай креслоларга ўтирган кишининг қайтиб тургиси келмайди.

Ишни «Ғамза»дан бошладик. Тилимиз анча бийрон бўлиб қолди. Қўшни столга қарасак, янги пиво келтиришибди. Бармоғимни илмоқ қилиб официанткани чақирдим. У таманно билан 6-завод пивосидан олтитасини қўйиб кетди. Ҳаш-паш дегунча қултулллатиб ичиб юбордик. Исмат соқов пўнғиллади:

— Одамнинг эти жимирламаяпти-ку, ҳўв!..

Яна официанткани имладим.

— Битта арманий коньякча, кўзидан...

— Нима қивотсизлар?!— деди у кўзларини олайти-

риб.— Ҳаммаси аралашиб, винегрид бўлиб кетди-ку, болалар?

— Биз шунақа синовчи ичувчимиз. Ауф!— деди кекириб Исмат соқов. Официантка бесаранжом бўлди.

— Энди етар. Бошқа ичманглар. Бунақада уйлариингни тополмай қоласанлар.

— Тополмасак, Сиз борсиз, қизалоқ!— ҳиринглади Авазбек.— Уйингизга обкетасиз-да?

Мен қизнинг олдига иккита ўн сўмлик ташлаб кўзимни қисдим. У «Менга бари бир», деб миннат билан нари кетди.

Коньяк бўшай деб қолди. Устма-уст чекапмиз. Авазбек дераза ёнидаги малла соч қизни кўрсатиб, бир балолар дейди, шанғиллаб афанди айтади. Соқов оғзини очмай, қовоғаридай ғўнғиллаб кулади. Мен ҳам анча етилиб қолибман. Дам-бадам рост-ёлғон хандон ташлайман.

Бир замон соқовнинг олдидаги гугуртни оламан деб шундоқ қўл чўзувдим, стол четида турган қадаҳ жаранг этиб ерга тушди. Официантка югуриб келди.

— Айтмадимми! Хурмачага сиққанча ичиш керак! Рюмканинг пулини тўлаб қўйинглар!

— Тўламасак-чи?— қийшанглоди Авазбек. Мен унга «тс-с...» деб бармоқ ўқталдим-у, қизга қараб илжайдим:

— Тўлаймиз, жонидан. Кўйлак-шимни сотиб бўлсаям тўлаб ташлаймиз... Мана шу рюмкачангиз қанча турради?

— Эллик тийин,— деди официантка ён-верига аланглаб.

— Эски пулдами?— яна бидирлади Аваз.

— Э, чатоқ бўлди-ку,— дедим мен,— майда йўқ эди, бир сўм ола қолинг. Мана!— қизга бир сўмлик чўздим-у, яна битта қадаҳни олиб пўп этказиб ерга ташладим. Қиз дод деб столни қучоқлади. Тепамизга официанткалар йиғилди. Залнинг нариги четидан бир кўк кўз йиғит ҳам келиб ўдағайлади:

— Ҳозир чиқиб кетинглар! Бўлмаса, милиция чақираман!

— Кетамиз, хўжайин,— гудранди Исмат соқов,— аммо сен ҳам бола-чақанг билан хайрлашиб қабристондан жой олиб қўй... Эртага кўришамиз.

— Бўпти, бўпти. Ҳе, сендақа чиллаширлардан ўргилдим-у...

Бир-биримизга суйкалашиб, кўчага чиқиб олдик. Шу

ерда иш бузилди. Аваз шилқим: «Меҳмонхонага мўра-
лаб ўтайлик, танишим бўлса БТ оламиз», деди. Қирдик.
Таниши йўқ экан. Тағин чувиллашиб изимизга қайтди.
Қарасак, совға-салом сотиладиган япалоқ ойналик
киоск олдида бири озғин, бири семиз икки жувон туриб-
ди. Атлас кўйлакли тўла жувонга имо қилиб, Аваз танг-
лайнни тақиллатди:

— Оҳ, оҳ, оҳ! Аёл эмас, эскимо! Ширинидан!..

Аёл лўлисифат бўлса-да, кўркам эди. Қорача, лўп-
пигина. Ўнг бетида чиройли кулгичи бор. Сотувчи билан
гаплашганда оппоқ тишлари ярқ этди.

— Гаплашмайсанми?— дедим Авазга.

— Йўқ, сен гаплаш. Ҳар қалай, савлатинг бор. Би-
рон база-мазада ишлайдиган бойвачча деб ўйлайди.

Мастликми, йигитликми, ишқилиб, таваккал, дедим.
Жувонга яқинлашиб, ёлғондан ойна тагидаги буюмлар-
га қараган бўлдим. Кейин... секин биқинига қўлимни
юбордим. Жувон ток ургандай сапчиб тушди. Ялт этиб
менга қаради:

— Ҳм, бу қанақа қилиқ?!—деди кўзлари чақнаб.
Исмат соқов оғзини юмганча «ҳувв» деб кулди. Аваз
бўлса, аллақачон остонага бориб, қочишга шай бўлиб
турибди. Мен шошиб қолиб, оғзимга келган гапни айтиб
юборибман:

— Нима, эркак зотини энди кўришингизми?

Аёлнинг ранги қув оқарди. Билагигача шимарилган
забардаст қўлини кўтарди. Солиб қолармикан, десам,
йўқ, тегмади. Бармоғини ўқталиб, дона-дона қилиб
деди:

— Сен эркакмисан?! Путинг айри, бошинг думалоқ
бўлсайла¹ эркак бўлиб қоласанми? Сен эркак эмас,
эркакка пародиясан! Бизнинг чўлда сендақа хезимкаш-
ларнинг бир бойламига бир боғ пиёз ҳам бермайди!

У ёнидаги дугонасини етаклаб иккинчи қаватга чи-
қиб кета бошлади. Зинада ўгирилиб, менга сўнгги «са-
лом»ини йўллади:

— «Ну погоди»даги бўрига ўхшамай ўл!

Лол бўлиб эшикка чиқдим. Чиқа солиб Авазнинг
елкасига мушт туширдим.

— Аҳмоқ!— деди у.— Мен сенга биқинини чимчила
дедимми? Аввал оғзаки разведка қилмайсанми? Туяга
ноз қил, деса гулзорни пайҳонлаган экан.

¹ Бўлсайла-бўлгани билан (Фарғона шеваси)

Қора хотиннинг гапидан кайфим тарқаб кетди. Авазга беш сўм бердим:

— Ма, лайлак, ернинг тагидан бўлсаям иккита вино топиб ке. Биз эски циркнинг ёнбошидаги чучварахонада бўламиз.

— Бир оғиз гапингиз, хандон тўрам!—деб Аваз қўлини кўксига қўйганича хиёбон томонга зинғиллади. Соқов иккаламиз ним қоронғи, тор кўчалардан айланиб, цирк ёнига бориб турдик. Чучварахона ёпилибди. Соатга қарасам, ўнга яқинлашибди.

Анчадан кейин Аваз кўринди. Икки кўкраги кўтарилган. «Топибди, ҳм-м!...» деб гудранди соқов.

Ичгани стакан топилмади. «Қаллангни ишлат» деб Исматга қарадим. У индамай чўнтак кавлади. Бир қути «Столичный» олди, ичидаги сигаретларни бўшатиб менга чўзди. Аваз «Бу сувқовоқғи жиж-ғиж ақл», деб унинг калласига чертиб қўйди ва битта винони очиб, сигарет қутисига қуйдию, шартта кўтариб юборди. Закуска ўрнига рўмолчасини олиб ҳидлади. Мен чидамай, шишанинг оғзидан қултиллашиб ичдим. Сўнгра соқов ичди сигарет қутисинда, кейин мен, яна Аваз...

Иккинчи шишани олиб, энди қўлбола стаканимизга қуйиб турган эдик, Аваз:

— Овчи!—деб шивирлади-ю, шишани қўйнига тикди. Уёқ-буёққа алангладим. Қарасам, тепамда забардаст битта милиционер турибди.

— Ҳорманглар, йигитлар!

— Келинг, ака... кечирасиз, ўртоқ сержант...—мен қўлимдаги винони унга чўздим,—марҳамат, бир... қутигина шаробимиз бор...

Сержант бизнинг антиқа қадаҳимизни кўриб илжайиб қўйди. Сўнг дарров жиддийлашди.

— Бемаҳалда бу қанақа қилиқ? Оёқда зўрға турибсан-ку?

Мен дарров ёлғон хушомадга ўтдим:

— Мана бу ўртоғимиз Америкага ишга кетяпти. Шунга... хайрлашиб турувдик.

Аваз калласини ликиллашиб бидирлади:

— Ол райт, мистер!

Милиционер қўли билан бизни ҳайдаб йўл бошлади:

— Қани, буёққа юринглар-чи, мистерлар!

Жуфтакни ростламоқчи бўлдик. Қарасам, «Америкага борадиган» акамнинг ўзлари сержантнинг олдига тушиб

йўрғалаб кетяптилар. Соқов икковимиз ҳам ночор эргашдик.

Милицияхонани кўравериб, кўзимиз пишиб кетган. Тўйга боргандай бемалол кириб бордик. Тўрда ёш бир лейтенант нимадир ёзиб ўтирибди, ўртароқдаги юмалоқ столда ярми ичилган шишалар, стаканлар. Аваз лайлак ҳам қўйнидан шишасини олиб, ўшаларга қўшиб қўйди. Четроқдаги скамейкага бўзтўрғайдек тизилиб ўтирдик.

Хужжат сўрашди. Менда хужжатнинг ўзи йўқ. Авазбекда ҳам бўлмаса керак. Уч ойдики, у «озод қуш». Соқов заводда ишлайди. Эҳтимол ўшанда бордир.

— Хужжат йўқ,— дедим мен,— ўзимиз хужжат.

— Ёлгон гапирсанглар, ўзларингга қийин,— деди лейтенант,— телевизордан башараларингни кўрсатамиз, ота-оналаринг югуриб келишади.

«Телевизор»ни эшитиб, Аваз чидамади. Ҳаммамизнинг оти-зотимизни бирма-бир айтиб берди. Протокол тузишди. Ҳар биримизга 13 сўм 40 тийиндан штраф солишди. Энди қутулдигов, десам, йўқ, қўйворадиганга ўхшамайди улар. Бир ёққа обкетишмоқчи. Аста ўрнимдан туриб, лейтенантнинг олдига бордим. Дадамнинг номини сотиб, пўписа қилмоқчи бўлдим. У қўлини силтаб, бақириб берди:

— Бор, бор, дадангга айтасанми... кимга айтсанг айтавер! Мени Ўрдадаги теракка осиб қўйсин! Куйдимку, сенга ўхшаган эркатоилардан!

Кираверишда калласини осилтириб ўтирган оқсоч старшина кўзини ишқалаб луқма ташлади:

— Булар зоғора нон емаган-да. Думба ёғ билан қизил гуручнинг паловига сассиқ кекирдак бўлиб юришибди.

Шовқинни эшитиб, ичкаридан қирқ беш ёшлардаги новча капитан чиқди. Мен унга ёлвормоқчи бўлиб, олға талпиндим-у, бир қадам юриб... тўхтадим. Қарасам, капитан кўзтаниш. У ҳам мени таниди. Ёнимга келиб, заҳархандали кулди:

— Ҳм, оғайним, яна ташриф буюрдиларми? Хуш кўрдик, хуш кўрдик...—У товушини кўтарди,— сенда уят, одамгарчилик деган нарсаси борми ўзи? Тўқлик жонингга тегмадимми? Бу чакка соқоллар, бу мастона додирашлар, бу беҳаё ҳиринг-ҳиринглар жонингга тегмадимми?— У кули бир энлик бўлган сигаретани жаҳл билан чертиб ташлади-ю, ўпкасини босиброқ давом этди.—

Отанга ишонма. Амал унга хатлаб берилмаган. Бир куни креслодан шилт этиб тушиб кетиши мумкин.

Капитан лейтенантга ўғирилди.

— Штрафни каттароқ ёзинглар. Уччасини ҳушёрхонага жўнатынглар. Сийлаганни сигир билмас экан.

Ҳушёрхонадан саҳар қўйворишди. Уч мушкетёр тентирашиб, уй-уйнимизга тарқалишдик. Дадам ҳали турмаган экан, эшикни ойим очди. Хонамга кириб, чала ечиндим-у, таппа ташладим. Бир вақт томоқ қириб дадам уйғонди. Менинг ётоғимга мўралаб «Шавкат!» деди. Индамай ётавердим. У ойимни чақириб сўради:

— Шавкат қачон келди?

— Кечаси келган эди,— деди ойим. Шундан сўнг дадам айвонга чиқиб, ойим билан қаттиқ-қаттиқ гаплаша бошлади:

— Бу бола тагин бошимга ғалва орттириб келганга ўхшайди. Ҳаммаёғи расво.

— Ўзи омон кепти, шукур қилинг,— деди ойим.

— Бировни қақшатиб келган бўлса-чи, унгаям шукур қилайми?!

— Бекпўлатип!— ойим шундоқ деди-ю, дадамнинг овози ўчди. Қизиқ, дадам ҳар сафар ойимнинг оғзидан ўзининг фамилиясини эшитганда индамай қолади. Нега шунақа экан, деб ҳайрон бўлардим. Сабабини кейинроқ тушундим.

Дадам ишга кетди. Юзтубан ётиб олдим. Меҳмонхонадаги полвон хотинни ўйлайман, капитанни ўйлайман. Гўё иккови икки биқинимга мушт туширгандай бўлади. Ростданам «Ну погоди»даги бўрига ўхшайманми? Бир боғ пиёзчалик қадрим йўқми? Капитан айтмоқчи, беюз, беандиша, бебурдманми? Нега шунақаман?

Ҳамон хаёл суриб ётибман. Жимжитлик. Бу сукунат мени баттар эзди. Юрагим пўкиллайди. У гўё «Кимсан?», «Кимсан?» деб сўроқ қилаётгандай... Дарвоқс, мен кимман? Йигит бўлиб, ўғил бўлиб, инсон бўлиб нима қилдим? Наҳотки умрим шундоқ ўтаверса? Наҳотки «сассиқ кекирдаклик» менинг қисматим бўлса? Бошқалардан қаерим кам? Қарманми, кўрманми, мажруҳманми?

Шифтга ўрмалаётган зангори тутунга термулиб узоқ ётдим. Кейин ҳовлига чиқиб, салқинда айланиб юрдим. «Нима қилиш керак? Назаримда халта кўчага кириб қолганга ўхшайман. Бу кўчанинг охири девор. Наҳотки пешонамни деворга уриб қолаверсам?»

Ишга кирайми? Йўқ, мен Тошкентда ишлай олмайман. Тошкентдан оёғимни узмасам, қуроқ кўйлак кийган Авазбекдай пахмоқсоч ҳамтовоқларим таъқибидан қутулолмайман.

Ўйлаб-ўйлаб, бир ёққа кетмоқчи бўлдим. Лекин қаёққа бораман? Қўлимда ҳунарим бўлмаса, ҳаммолликдан бошқага ярамасам.

Бир тўхтамга келдим. Кетаман! Хоразмга кетаман. Авазбекларникида ижара турадиган хоразмлик болалар оғизлари бўшаса, Туямўйинни мақташади. Шу ёққа кетаман. «Сен одам бўлмайсан», деганларни бир мот қилай. «Сўлоқмондай йигит, бировнинг елкасида нон кавшаб юрибди», деганларнинг жағини ёпай. Дадам ҳам гипертониясидан қутулиб, креслода бемалолроқ ўтирсин...

Тушга яқин илжайиб ўрнимдан турдим. Керак деган нарсаларимни портфелга тиқдим. Чўнтагимдаги пулни санасам, 48 сўм экан. Зарил бўлиб қолди, деб ойимдан 20 сўм ундирдим. Тўғри вокзалга келиб, Қўнфирот поездига билет олдим.

Шундай қилиб, мана, туямўйинлик бўлиб ўтирибмиз. Кичик поччам айтмоқчи, ўзимни излаб юрибман. Поччам мактабда ўқитувчи, адабиётдан дарс беради. У киши ҳар сафар менинг ғалвали саргузаштларимни кўрганда Навоийни сал ўзгартириб, «Эл нетиб топкай сениким, сен ўзингни топмасанг» деб шеър ўқиб қўярди. Мен ҳам ўзимни, ўзлимни топа билармиканман? Тополмасам керак. Нега десангиз, менда ирода йўқ. Иродаси йўқ одам ўзини қандай топарди?

Уф, иродали бўлишни шундай ҳавас қиляпманки...

● ЛИБОСИМ ЎЗГАРДИ

Оғир ўйлар изтиробиданми, уйқусизликданми, ланж бўлиб турдим. Кун чиқибди. Ойнадан бир ҳовуч нур тушиб, янги ботинкамнинг темир тўқаларида ўйнайди. Ташқарига қулоқ солдим. Жимжитлик. Фақат аҳён-аҳёнда трактор пақиллаб ўт олади-ю, яна ўчади.

Ётган еримда сигаретга қўл чўздим. Эшик тақиллади. Кейин тумбочка билан стул сурилди. Қия очилган эшикдан ёнбоши билан Темур кирди. У менинг «қўлбола баррикадам»ни кўриб кулди:

— Юракдан ҳам бор экан-ку, жўра! Қўрқдингизми? Ҳазиллашдим:

— Ахир... Ҳеч кимни танимай туриб ўлиб кетсам, майлими?

— Машҳур бўлгандан кейин жонингиз ширинлик қилса, нетасиз?

— Унгача узоқ.—дедим кийина туриб. Темур рўпамга стул қўйиб ўтирди. Сигарет олиб тутатди. Оғзини кап-кап очиб, тутун қайтарди. «Чекмас экан,— дедим ичимда,— тишлариям оппоқ».

Темур бўшаган сигарет қутисига чертиб кул туширди-ю, афтимга қараб дангал сўради:

— Кеча очиқроқ айтмадингиз дардингизни. Энди нетасиз, Шавкатбек?

— Ихтиёрингиз, мен тақдиримни рўмолчага тугиб, Сизга топширдим...

Темурга ҳазилим таъсир қилмади. У баттар жиддийлашди:

— Сизга бор гапни айтаман, инжимайсиз¹. Сиз баланд охурдан ем еб юрган болага ўхшайсиз. Бир нарсадан қаттиқ азобланыпсиз, буниям сезиб турибман. Агар чиндан ишлагани келган бўлсангиз, жон-жон... Йўқ, шунчаки ҳавойи саёҳат бўлса, менинг вақтимни олманг, ўлмагайсиз. Мана, жой, истаганча дам олиб қайтиб кетишингиз мумкин. Бизга ишчи керак, турист керак эмас.

Шошиб қолдим. Темурни эрталабгача биров айнитиб қўйгандай эди. Индамасам, тағин етаклаб поездга олиб қўядиган.

— Иш берсангиз, ишлайман,— дедим қатъият билан.— Бермасангиз, кетаман. Бироқ уйга эмас, бошқа қурилишга кетаман.

Гапим Темурга ёқдим, кулимсиради.

— Ажаб... Ишда қасдингиз бўлса, топамиз. Хўш, қанақа иш ёқади?

Руҳим кўтарилди. Чарақлаган офтобга қарагандай кўзларимни қисиб, Темурга ўгирилдим. Ҳазил аралаш сўрадим:

— Директорнинг ўрни бўш эмасмикан?

Темур ҳам ўйчан вазиятда кулмай-нетмай жавоб қилди:

— Бизда трест бошлиғи дейилади. Аттанг, ўрни

¹ Инжимайсиз — хафа бўлмайсиз.

банд, ўзи ўтирибди. Мен ҳам суриштирдим. Тошкентдан Шавкатбек келиб қолган экан, нима қилдик, десам, ҳозирча бетон қориб турсин, пенсияга чиқадиغان бўлсам, айтаман, дейди.

Кулишдик.

Ярим соатлардан кейин Темур билан трест идораси томонга кетдик. Идора темир йўлнинг нариги бетида—мен поезддан тушган ерга яқин экан.

Кадрлар бўлимидаги кўзойнакли, оқсоч чол «хужжатларинг чала экан», деб хархаша қилди. Орага Темур тушди. У чолни «отам-отам»лаб алдади, мени ка-филликка олди.

— Отахон, расм-пасмларини албатта тўғрилаб беради, бола ишдан қолмасин. Ўзингиз биласиз, ҳозир ишчи кучи етишмай турибди.

Чол тўнғиллаб-тўнғиллаб, қўлимга йўлланма ёзиб берди. Ётоқхона томон қайтдик. Йўл-йўлакай Темур менга далда беради:

— Ярим дарға бўлдингиз ҳисоб. Энди бориб кийим оламин. Ҳозирча бетончилар бригадасида ишлаб турасиз экан. Жиндай қўл қаваради-да, майлими?

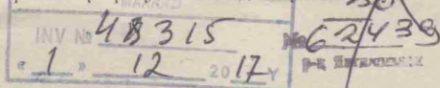
«Қўл қаварса ҳам майли, оёқ қавармасин», дейман ичимда.

Яна Дуся холага рўпара бўлдик. У шифтгача олақуроқ кийим-кечак тахланган узун, пастак хонанинг кираверишида катта темир кружкадан чой ҳўплаб ўтирган экан. Бу хотин меҳмонхона билан ётоқхонага комендант ҳамда ишчиларга кийим тарқатувчи бўлиб ишлар эмнш.

Дуся хола мени янги ётоқ жойимга олиб кирди. У ҳовлига қараган, узунчоқ, кенгина хонада эди. Юнвасира уч каравот. Уринлар йиғилмаган. Хожа ўртасидаги каравот тепасига ҳинд актрисаси Наргиснинг сурати. Столда колбаса пўсти, нон ушоқлари.

Пойгакдаги ялангоч каравот менга бўлган кутубхонаси

Дуся холани жўнатиб, дарҳол кийим алмаштиришга тушдим. Чех ботинка, ҳаммаёғига ялтироқ темир ҳалқа-чалар тақилган куртка, шим портфелга тушиб, Шекспирнинг белига солдатча энлик камарим симади. Шкаф тепасидан бир қулоч сим топиб, ўтканим олдим. Нарфимни икки порага ажратиб, пайтава қилдим. Эгни-боғимни қараб кулгим қистади. Полни гуре-гуре босиб юриб кирдим. Негадир юрагим ҳаприқди. Ичимдан ҳаяжон туй-

қин уриб келди. Дераза олдига бордим. Бир бурчаги учган шапалоқдай кўзгуни олиб, ўзимни томоша қилдим. Кўзгунинг ичида беги оғриси пул бериб уқалатиб қўядиган арзанда эмас, кетмон чопса сопини синдирадиган барзанги Шавкатбек илжайиб тургандек эди.

Ташқарига чиқдим. Кун оғибди. Рўпарадаги икки қаватли уйнинг сояси ҳовлининг ярмини эгаллаб олибди. Худди Питнакнинг ягона хўжасидай, бетон йўлкадан нари бораман, бери келаман. Кеча ким ўтса, албатта бир қиё боқар, баъзилари менга имо қилиб кулиб қўярди. Бугун эътибор беришмайди. Шу ерлик ишчи, ўзимизники, деб ўйлаётган бўлишса керак-да. Бу фикр ёрқин ўйларимга яна қанот боғлади. Либосда ҳам гап кўп экан-да, деб қўйдим. Кичик поччам: «Одамнинг ички либоси бутун бўлиши керак», дейишни ёқтирарди. Катта поччам, дарҳол эътироз билдирарди: «Нима, Сизнингча ташқи либос керак эмасми? Мана, Сиз жонон пиёлада чой ичяпсиз. Чегаланган сопол товоқда ичингчи, мазаси бўлармикан?» Кичик поччам кулиб: «Агар сиз олтин косада атала ичсангиз, палов егандай бўлдим, дермидингиз, божа? Гап косадамас, унинг ичидаги таомда», дерди. Катта поччам таслим бўлгиси келмай: «Ҳозир олтин косаям, аталаям йўқ» деб гапни ҳазилга буриб юборарди.

Ички либос, ташқи либос... Бунақа гапларга менинг ақлим етмасди. Лекин ҳозир кийимим алмашди-ю, назаримда туйғуларимни ҳам биров алмаштириб қўйгандай бўлди. Нега шунақа экан-а?

Магазинга қараб кетдим. Бу ерда биттагина пастқам дўкон бўлиб, ҳамма нарса аралаш сотиларкан: нон, совун, этик, кўйлак, қошиқ, атир... Бироқ магазин кичик бўлгани билан хазина экан. Шаҳарликлар зир югуриб тополмайдиган нарсалар қаланиб ётибди. Пештахтадан пештахтага ўтиб, роса томоша қилдим. Бир буханка нон, икки думалоқ чой, совун, тўрт пачка «Прима», ярим кило колбаса, иккита стакан олиб, ётоқхонага қайтдим.

Кимдир жойимни солиб қўйибди. Оппоқ чойшаб-ёстиқларга боқиб, кўнглим баттар ёришди. Столни тозалладим, уйни супуриб, супуриндини бўсаға ёнига уйдим. Егуликларни столга териб, устига газета ёпдим. Кейин каравотга чўзилиб, бўлажак ҳамхоналаримни ўйлай бошладим. Қанақа болалар экан? Мен билан ош-қатиқ бўлиб кетишармикан? Ёки маҳаллага янги кўчиб кел-

ган болаларга ўхшатиб, ўйинларига қўшмасмикан? Темурнинг гапига қараганда, қурилиш жуда ваҳимали эмиш. Туя катта бўлса, яраси ҳам катта бўлади, дегувчи эди бувим. Бу ерга бутун мамлакатдан одам йигилибди. Демак, буғдой ҳам, сомон ҳам кўп шекилли. Майли, яхши бўлса, ака дейман, дўст тутинаман, ёмонлик қилса... Шошма, нимага ёмонлик қилар экан? Ўзинг яхши бўлсанг, ҳеч ким бекорга тўпигингга тепмайди, Шавкатбек!

Мен хаёл сурганда кўзларимни юмиб ётишни яхши кўраман. Ҳозир ҳам кўзимни юмиб ётиб, мудраб қолибман. Тапир-тупирдан уйғониб кетдим. Кимдир даҳлизда оёқ қоқар, биров ҳиринглаб куларди. Янги қўшниларииммикан, деб тезгина қўзғалдим. Қайнотасига илк бор қуллуқ қилаётган ёш куёвдай қимтиниб турдим. Тепки зарбидан эшик ланг очилди. Остонада икки йигит кўринди. Бири озғин, бошяланг, ялтироқ сочини силлиқ тараган. Иккинчиси тўладан келган, калладор, қорамтир. Қулоқлари катта экан. У менга қараб энгашди ю, шапкасини олиб, филнинг хартумидай уёқ-буёққа чайқади. Бошяланг йигит кўзини олайтириб бақирди:

— Сен нима қилиб юрибсан бу ерда?!

— Ассалому алайкум,— дедим пинагимни бузмай. Чунки унинг ёлғон дағдағаси шундоққина сезилиб турарди. У сариқ фуфайкасини очиб, тўрга ўтаркан, пўнғиллади:

— Саломинг бўлмаганда икки ямлаб бир ютардим. Итдай очман.

Қулоғи катта йигит, оёқларини чалиштирганча тикка туриб этик ечаётган эди, ерга қараб сўради:

— Қайси итдай? Този итдайми?

— Қўйчивоннинг эшагига эргашиб юрадиган итдай, билдинг, ёшулли?!

Ўшанда мен бу гапларнинг тагидаги имо-ишорага тушунмабман. Ун кунлардан кейин билдим. Семиз, миқти йигитнинг лақаби эшак, олифтаники ит экан.

Ориқ йигит ечинди. Бориб столга ёпиқлик газетани кўтарди. Ялт этиб менга қаради.

— Бу сенинг ишингми, иничак?— деди кўзлари чақнаб. Киприк қоқдим. У тўрт ҳатлаб ёнимга келди.

— Эсинг жойида экан! Боқса одам бўласан. Қани, қўлни ташла!

Панжамни омбир қисиб олгандай бўлди. Қўли темирдай экан ориқнинг.

— Академик Аҳмад Башар!— деди у қўлимни силтаб.— Замон тақозаси билан эксковаторчимиз, жигар. Миқти йигит луқма ташлади:

— «Эксковатор чўмичи билан ошпаз чўмичи ўртасидаги иқтисодий, фалсафий, тарбиявий фарқ» деган темада илмий иш олиб боряпти.

Аҳмад менга шеригини таништирди:

— Бу тақсирим Туямўйинда хизмат кўрсатган донгдор ҳаммолларимиздан...— У циркдаги конференсьедек овозини кўтарди.— Олланазар Жуманазаров! Эгамназар, Худайназар, Тангриназар десанг ҳам бўлаверади. Шошиб турганда Оллак, деб қўя қол. Емиши, асосан, ҳар хил кўкат. Бироқ кучи ҳалол. Шунинг учун бетончиларга бригадир.

Мен ҳам отимни айтдим. «Хоразмча Шўкат» деди Олланазар ва елкасига сочиқ ташлаб, Аҳмадга ияк-қоқди:

— Академик, изимнан туш. Кўп сўлладинг, бир ювинтириб галай.

Йигитлар ювингани чиқишди. Мен суюнганимдан хона ўртасида қаққайиб қолдим. Яхши болалар экан. Бувим бунақаларни кўрганда «ўттиз икки тиши бирдай ёнади», дердилар. Ростдан ҳам гулихандон экан иккаласи. Назаримда улар кўнглимга бир ҳовуч чарақлаган нур сочиб юборишди. Гумонларим, ғашликларим йўқолиб, ўрнини «Лазги»дай шўхчан бир оҳанг эгаллади.

Йигитлар қайтиб киргунча портфелимдаги коньякни олиб, столга қўйдим. Олланазар бўсагадан ноз билан ўйнаб бориб, шишага салом қилди. Аҳмад човгумни кўтариб, чойга югурди. Қайноқ сув қаерда бўлишини кўриб қўяй, деб унга эргашдим.

Ярим соатлардан кейин менинг «янги жомакорим билан навқирон стаканларни» ювиш бошланди.

Дастурхонга ҳужум бошладик. Ҳаш-паш дегунча шишани бўшатиб, столни тозалаб қўйдик. Олланазар икковимиз «Прима» тутатдик.

— Гишт заводи ишга тушди,— деб Аҳмад каравотга ёнбошлади. Китоб олиб варақлади. Гангир-гунгир қилиб ўтирдик. Ичкиликнинг кайфи билан жиндай даядиллашдим. Ўзимни уларга тенг тутмасам-да, яқин кишиларимдай дардлашгим, ҳазиллашиб кулишгим келади. Бироқ уларни ака дейишимниям, отларини айтишимниям билмай гарангман. Аҳмад жонимга ора кирди.

— Тошкентлардан гапиринг, Шавкатбек?

Тошкентнинг ҳусни жамоли, қурилишлар, зилзиладан кейинги ўзгаришлар ҳақида гапириб бердим. Қисқача таржимаи ҳолимни айтдим. Бироқ бу ёққа қочиб келганимни яширдим. Дадамнинг иш жойини ҳам айтмадим. Оддий хизматчи, деб қўя қолдим. Улар менинг «икки йил ўқишга киролмай, бир шамоллаб, стаж ортиргани» келганимга чиппа-чин ишонишди.

— Ие, буни қаранг, икковимиз қучоқлашиб йиғлашсак бўлар экан!—деди Аҳмад сакраб туриб.— Биз ҳам икки йил Шарқ факультетига бориб, думалаб қайтганимиз. Ўқиб-ўқиб, элчи бўлгим бор эди.— У декламация қилди,— Совет Иттифоқининг фавқулодда ва мухтор элчиси Мавлоно Аҳмад Башар ўғли! Қалай, ярашадими?.. Омад юрмади.

У каравотга ҳорғин чўкди. Бир оз сукут сақлаб, деди:

— Бари бир ўқийман. Қирққа киргунча боравераман.

Олланазар чой тўла пиёлани ола туриб кесатди.

— Олтмишингда буломон чалишни ўргансанг, ўлганинга чаласанми, деган экан бир бечора. Ўқи, академик. Қирқингда кирсанг, эллигингда битирасан. Сўнг, бир кучансанг, пенсияга ҳам етиб оласан.

Аҳмад кўп ўқир экан, у китоб билан тиллашгани қолди. Олланазар икковимиз пўрим бўлиб жўнадик. Клуб деганлари усти очиқ қўрғонча экан. Тепасига брезент тент ёпишибди.

Кинохона олди одамга тўлиб кетибди. Ҳинд фильми экан, шунинг учунми, қайдам... Ола-қуроқ кийинган йиғитлар, қизлар... Бизга икки қиз яқинлашди. Тўлароғи мени кўрсатиб, Олланазардан сўради:

— Қиз тополмай шуни обкелдингми? Ўзимга айтмабсан-да?

Олланазар қовоғини солиб, қизга ёлғондан пўписа қилди:

— Оғзингга қараб гапир, бу Тошкентдан келган комиссия... Шавкат, бу қақажон Лариса, илгари бирга ишлардик.

Юрагим шув этди. Кечаси маст йиғит ахтарган қиз шу эмасмикан?

Лариса менга нимтаъзим билан тиззаларини букиб салом берди:

— Маъзур кўргайсиз, ўртоқ комиссия...— У дағал бармоқлари билан ўнг чаккамни силади, кейин севиниб

деди.— Юмшоққина экан. Юзимга ботмайди. Улай агар...

Қизлар хандон ташлаб кулди. Бетим ловиллаб кетгандай бўлди.

Ичкари кирдик. Кино узилиб, чўзилиб, салкам уч соат давом этди.

Соат ўнлардан ошганда чиқдик. Олланазар билан зимзиё қоронғилик қўйнига сингиб кетдик. Осмонда минглаб юлдузлар чарақлайди. Тепамизга сонсиз чироқчалар илиб қўйилганга ўхшайди. Завқим келди. Тошкентда ҳеч қачон юлдузлар бу қадар равшан парламасди. Чўл осмони тиниқ бўладими ё бошқа бир каромати борми...

Қоронғида оқиш наमतдай ястанган тақир йўлдан бир-бир босиб кетяпмиз. Мен Олланазарнинг нимадир дейишини истайман. У билан тўйиб-тўйиб гаплашгим, кимлигини, асил зотини билгим келади. Аксига олиб у индамайди. Костюмини елкасига ташлаб, жимгина боряпти.

Шамол турди. Шундоққина олдимизда қуюн кўтарилди. Бетларимга чирсиллаб қум урилди. Шошганимдан шапкамни юлиб олиб, юзимга босдим. Қулоқ-чакаларимни биров бир боғ тикан билан савалагандай бўлди.

Шапкани кўтардим. Юлдузларнинг ранги ўчган, ҳали-замон олис-олисларда милтираб турган якка-ёлғиз лампочкалар ҳам кўринмайди.

— Бу хулла,— деди Олланазар. Тушунмадим.

— Шамолнинг кенжа ўғли, яъни шабада,— деди у,— бизнинг Хоразмда бир гап бор: қуруқ одам, қиссамда хулла ўйнайди, деб қўяди. Бировнинг бировдан қарзи бўлса, «Питнакнинг хулласи тўхтаганда оласан», дейди. Демак, қарзингдан умид узавер, жўра!.. Майли, ўрганиб кетасиз, Шўкат! Одам боласи нималарга кўникмайди.

У менга шаъма қилаётгандай эди. Наҳотки Олланазар вужудимни кемираётган гумонларни билса? Билмайди. Фирромлик қилма, демоқчимни, нима демоқчи? Нима дей? Ҳозирча соқовман. Ўзимга ҳам, ўзгага ҳам ишонмайман. Мени олдинда синовлар кутмоқда. Питнакнинг биринчи хулласини энди кўрдим. Ҳали ишимда, тақдиримда шамоллар, бўронлар ҳам бўлса керак. Чидармиканман? Билмадим. Чидамасам керак. Йўқ, чидашга уринаман.

Ётоқхонага қайтганда ҳам мени бу хаёлларим тарк этмади. Ётдик. Бироқ уйқум келавермади. Ёмон тушлар кўриб, алахсираб чиқдим. Тушимда йўғон қора ёғочни миниб учиб юрибман, пастда Лариса «Хулла, хулла!» деб тиржайиб турганмиш...

● ТИЛЛА УЗУК ҚЎЛ ОҒРИТАДИМИ?

Эрталаб соат еттиларда ётоқхона олдига усти ёпиқ юк машинаси келди. Бу — ишчиларни тўғон бошига ташийдиган «служебка» экан. Ёпирилиб чиқдик. Туямўйинга Эски соқадан¹ борадиган яқин йўл бор экан. Бироқ биз уёққа юмадик. Урганч — Бухоро магистрали томонга бурилдик. Ишчи-хизматчиларнинг кўп қисми ётоқхонадан ташқари Питнак ёнидаги қишлоқларда ҳам туришар, машина эрталаб уларни «териб» кетар, оқшом яна жой-жойларига ташлаб ўтар экан.

Кузовдаги курсиларга тиқилишиб ўтирдик. Бир-бирининг тиззасида «якпалла» қилиб кетаётганлар ҳам бор. Шофёр шўхроқ шекилли, ғизиллаб бораётиб бирдан тормоз беради. Ўтирганлар чалқанча ағдарилиб, қийқириқ кулги кўтарилади. Айниқса қизлар кўпроқ чийиллайди. Йиқилиш баҳона, йигитлар қизларни қўйиб юбормайди, шофёрни бор овоз билан олқишлаб, ундан яна иноят кутишади. Ҳайдовчи ҳам ўз шаънига айтилаётган мақтов ва тилакларни эшитгандек, бир-икки километр юриб, тагин шитоб билан тормоз босади.

Манзилга етдик. Мен одамлар туша солиб, телевизордагидай ишга ёпишиб кетса керак, деб кутиб турдим. Унақа бўлмади. Ишчилар, худди энди уйқудан тургандай бирин-сирин судралишиб боряпти. Мен рўпарамдаги қумтепаларга, тартибсиз сочилиб ётган машиналарга, бир томони уфққа бориб туташувчи шўрхок даштга анграйиб қараб қолдим. Бир йигит «юр!» дегандек туртиб ўтди. Палпанглаб эргашдим. Этигим бошламасигача қумга ботди. Бориб, чекишиб ўтирган ишчилар қаторига қўшилдим. Ҳаволаётган офтобда исиниб, гангир-гунгир гаплашиб ўтирдик. Бир пайт кимдир «тескари!» деди-ю, папиросини ерга ташлаб эзгилай бошлади. Бошқалар ҳам безовта бўлиб қолишди. Унгача лўкиллаб гепамизга узун оёқ киши келди. Новча, икки лунжи ичига қириб кетган. Сочи билан кўзлари сариқ экан.

¹ Соқа — канал, анҳор.

— Ҳозир тўшак билан такка¹ олиб келишади, бир мизғиб олиб, кейин обетга кетасанлар!— деди у негадир ерга қараб. Бу — бригадиримиз Орзимат ака экан. Мен унга рўпара бўлдим.

— Саломалайкум...

Орзимат ака индамай тез бош силкиди.

— Мен...— деб оғиз очувдим:

— Биламан, Бекпўлатовсан!— деб чўрт кесди.— Қани, қўлингни кўрсат-чи.

Ҳайрон бўлиб кафтимни ёйдим. У қовоғини солиб, майингина кесатди:

— Эртага Урганчга борадиганларга тайинлайман. Тилла магазинга кириб, тўртта узук олиб келишади. Қолган бармоқларингга ҳам тақиб оласан.

Бармоқдаги узук хаёлимдаям йўқ эди. Дарров чиқариб чўнтакка урдим. Янги келган болага бригадир нечук муомала қилар экан, деб турган ишчилар пиқиллаб кулишди. Бригадир пинак ҳам бузмади.

— Ларисага шерик бўласан,— деди у кўзи билан кимнидир излаб.

— Жаннатнинг қоқ ўртасига тушдинг, бола!— бир ишчи пичинг қилди. Мен довдирадим. Жуда ғалати киши экан Орзимат ака. Тескари деганларича бор экан. «Узук обераман» деб олифталик қилмай, «буни чиқариб қўй, укам, қўлингни сиқади», деса нима қилади, тилига ришта чиқадами?

Бригадир нари кетди, ишчиларга топшириқ бера бошлади. Бирдан ҳаммаёқни шовқин қоплади. Гуриллаб компрессор ишга тушди, ертешар бурғилар шарақлаб қулоқни батанг қилди. Автокран элакдай-элакдай панжаларини ерга тираб, тумшугини томга қараб чўзди. Бу ерда— асрий қумлар нари-бери сурилиб, икки гектарча майдон очилган, майдоннинг бир қатлами сидириб олиниб, тақир ерда 500 машина сиғадиган катта автобаза қурилаётган экан.

Ҳадемай халқ тилида «кўк қашқа» деб аталиб кетган ЗИЛ самосваллари тизилиб кела бошлади. Ҳаммасида цемент. Мен, Ларисани қайдан топдим, деб турсам, битта «кўк қашқа»нинг кабинасидан лип этиб... кечаги Лариса тушди-ю, тўрт тарафга аланглаб, «Бекпўлатов ким?» деб чақирди. Қизга яқин бордим.

¹ Такка — ёстиқ.

— Биз...— дедим негадир қизариб. Лариса мени кўриб таққа тўхтади. Юзидаги шошқалоқлик ва саросима дарров сўнди, ўрнини иболи бир табассум эгаллади. Қора кўзлари чақнади. Бугдойранг, лўппи юзи ҳам кўпчиб кетгандай бўлди.

— А-а, бакенбард! — деди хандон ташлаб.— Ўзиман, демайсанми? Бригадир сенга янги йигит топдим, деса қувонганимдан ўлиб қолай, дедим. Аммо бир терлатадиган бўлдим-да, сени. Қани буёққа юр-чи!— Лариса гуноҳ қилган боласини етаклаган онадай, қўлимдан ушлаб аллақаяёққа судради. Биз цемент уюлган ерга бордик. Қиз қўлимга битта темир синигини берди. Беланчаксимон замбил ёнига чўнқайдик. Ғичирлатиб, замбил ичида қотиб қолган цемент юқларини қиртишладик. Сўнг Лариса бир четда тагига ғишт қўйиб ўтирган эллик ёшлардаги чўтир кишига имо қилди. У шошмай қўзғалди, қўлларига туфлаб олиб, куракни цементга урди. Ўлчовини билади, шекилли, замбил яримлаганда тўхтади.

Лариса олдинга ўтди. Ҳали цемент менга бир ҳовучгина бўлиб кўринган эди. Зилдай экан. Замбилнинг соплари қўлимни узиб юборай, деди. Сиримни билдирмасликка уриниб илгариладим. Биринчи хонага кираверишда узун, энлик тахта қўйилибди. Лариса дорвоздек лип этиб чиқиб кетди. Мен оёғим тагига қарайман, деб бир лаҳза тўхтаб қолдим. Цемент мен томонга оғиб, замбилнинг бутун оғирлиги икки қўлимга тушди. Билакларим ёғочдай қотиб қолди. Лариса: «Ҳа, йигит!» демаганда, замбилни гўп эткизиб ташлаб юборардим. Бутун кучимни тўплаб олға интилдим. Номуснинг зўри билан тахтадан чиқиб олдим. Лариса шошмай, талтанглаб кетяпти. «Тезроқ! Тезроқ!» деб бақиргим келади. Бу маҳмадона қиз оёғини судраб босмай, йўрғалаб юрса-ку, замбилни омон-эсон ғишт терувчиларга етказиб, шармандаликдан қутулиб қолардим.

Эллик қадамча йўлни назаримда бир соатда босгандай бўлдим. Хайрият, етдик! Учинчи бўлмадаги катта темир тоғорага цементни ағдардик. Енгил нафас олдим. Худди ўпкам суғурилиб кетгандай бўлди. Бошим ғувиллайди, ҳансирайман. Этим жунжикиб, елкамда чумоли ўрмалагандай бўлди.

Лариса илжайиб сўради:

— Қалай, бакенбард, қўлчаларинг толмадими?

Энсам қотиб турувди, индамадим. Замбилни лапанг-

латиб, яна кўчага олиб чиқдик. Чўтир амаки аста қўзғалди. Санаб ўн курак солди-ю, яна жойига чўкмоқчи бўлди. Аммо Лариса менга қараб маккорона кулиб қўйди-ю, унга кўз қисди:

— Вой, Куряз, мундоқ яхшилаб сол-да, чинордай йигитга уят бўлмайдими?!

«Дард бўлмайдими, дардисар!» дедим ичимда. Қурёз ака яна икки курак ташлади. Бу сафар замбилни срдан узиб олиш қийинроқ бўлди. Оёғим қумда тайганиб кетди. Лекин ёғоч дастани қўлдан чиқармасликка онт ичиб, Ларисага эргашдим. Аламданми ёки йигитлик ғурурим устун келдими, ҳар қалай, бир нафас билан темир тоғорага етиб олдим.

Қайтиб чиқдик. Қурёз ака зора камроқ юкласа, деб умидвор бўлиб турдим. У ҳам кўнглимни сезгандай инсоф қилди. Замбилни яримлатиб, курагини цемент уюмига санчди. Лекин Лариса шаппа куракни олди-ю, тўла-тўла қилиб яна тўрт марта солди. Кейин «марҳамат» дегандай менга қош қоқди. Эгилдим. Аммо... замбил ерга ёпишиб қолгандай эди, кўтарилмади. Лариса ўз томонини кўтариб: «Ҳа, бўл, бакенбард!» деб қўйди. Дастани беш панжалаб сиқдим, силтаб тортдим. Замбил срдан бир қарич кўтарилди, лекин тиззам қалтираб, чап даста қўлимдан чиқиб кетди.

— Озгина камайтирайми?— деб Қурёз ака қўзғалди. Жон-жаҳдим билан қайта замбилга ёпишдим. Оғирликни гоҳ у, гоҳ бу қўлимга олиб, амаллаб тиззамга чиқардим. Пешанамдан шариллаб тер қуйди. Майкам шиппа баданимга ёпишди. Қия тахтага етганда тишимни-тишимга қўйиб, ўрмалаб юқорилай бошладим. Остонага ярим қадам қолганда қўлларимнинг мадори тугади. Томирларим чирс этиб узилиб кетгандай бўлди. Панжаларим ўз-ўзидан очилиб, замбилни тўқ эткизиб ташлаб юбордим. Хайрият, пастга думаламади, остона четига тиралиб қолди. Бошим гир-гир айланиб, нокаут бўлган боксчидай гандираклаб кетдим. Лариса қийқириб энгашиди-ю, сонларини чимчилаб кула бошлади:

— Вой, ўлиб қоламан!.. Вой, ҳозир йиқилиб тушаман! Мен бу кишининг чакка соқолларига хуштор бўлиб юрибман яна!

Енгим билан пешанамни артиб, унга ўшқирдим:

— Кўтар бидилламай!

Қиз, семиз гавдасига ярашмаган эпчиллик билан лип этиб олдинга ўтди:

— Хўп бўлади, жонидан!

Қолган-қутган бардошим билан замбилни манзилга етказдим. Темир «эшак»да туриб, девор бурчагига гишт тераётган киши тоғорага қараб қўйди-ю:

— Ҳозирча бас, Лариса, қотиб қолади,— деди. Лариса: «Э, энди одамнинг бадани қизувди-да», деб қўл силтади. Бирпас ўзимга келадиган бўлдим, деб севиндим. Ташқарига чиқиб, тахтага ўтирдим. Фуфайкани ечдим. Сигарет олиб тутатдим. Соатга қарасам, энди ўндан ошибди. Тушликка яна икки соат бор. Шунгача туриб берсам экан, уёғи бир гап бўларди.

Ёнимга Лариса келиб ўтирди. Мен уни хушламай сурилдим. Қиз баттар пинжимга тиқилди.

— Ҳазиллашдим. Мендан хафа бўлмадингми, Бекпўлатов? Ҳа, айтганча, отинг нима сенинг, а?

— Шавкат.

— Қани, қўлингни кўрсат-чи, Шавкат?

«Бор-э!» деб силтаб ташладим. Қиз тилёғламалик қилиб елкамни силади, кафтларимни очиб, ушлаб кўрди-ю, чиройли кўзларини олайтириб куюнган бўлди:

— Вой, шўрлик-ик!.. Ёняпти... Мен ҳозир келаман...

У лўмбиллаб қаёққадир кетди. Салдан кейин бир жуфт брезент қўлқоп кўтариб келди.

— Ма, кийиб ол.

— Ўзинг киявер!— дедим қовоғимни солиб. Қиз хо-муш тортди.

— Менга энди кеч бўлди,— деди ўйчан товушда,— қўлимдан иссиқ ҳам, совуқ ҳам ўтмайди. Пишиб, туятон бўлиб кетган. Ма...

Қўлқопни гўё истар-истамас кийиб олдим. Ҳадемай «цемент!» деган чақирик эшитилди. Қурёз ака куракка суяниб ўрнидан турди. Бу гал цементни уйнинг ташқарисига таший бошладик. Текис ердан шипиллаб жўнадим. Қўлқоп ҳам жонимга ора кирди. Лекин, бари бир, дастлабки кучанишлар ўзини кўрсатди. Тўрт-беш «рейс» дан кейин ярамай қолдим. Терга чўмдим. Кўзларим ачишди. Танглайим қуруқшаб, лабимдан шўртак бир нарсанинг мазаси кетмай қолди.

Шу алпозда аранг кунни кеч қилдим. «Служебка» машина келганда ҳаммадан бурун бўлмаса-да, биринчилар қатори кузовга тармашдим.

Ётоқхонада ювинишгайм мажолим келмади. Ўзимни таппа каравотга ташладим. Ғалати ҳол юз берди. Бутун гавдам аллақайга учиб, йўқ бўлиб кетгандай, ўзим-

ни мувозанатсиз сезаман. Қалламда шамол ўйнайди, бироқ ҳеч ерим оғримайди. Фақат чаккаларим дук-дук, дук-дук уради.

Қанча ётганимни билмайман. Кўзимни очсам, тепамда ҳайрон бўлиб Олланазар турибди.

— Нечиксиз, Шўкат?

Турмоқчи бўлдим. Бироқ бўксамни кўтаролмадим. Белим қирс этиб, қайта каравотга ағдарилдим. Олланазар кулиб, қўлимдан ушлаб тортди. Кафтимга биров игна санчиб олгандай бўлди. Қарасам, қўлимнинг оппоқ бўлиб, ғов-ғов қавариб чиққан ерлари қон талашибди. Гўё кафтимда ўт сиқимлаб тургандайман.

Минг бир азобда туриб ўтирдим. Ўлганимнинг кунидан илжайдим. Олланазар чой дамлади. Ўтирган еримда икки стакан ичдим.

Кечқурун овқатга боролмадим. Кўнглим озиб, қусгим келаверди. Аҳмад билан Олланазар егулик у-бу нарсани олиб келди. Шу бўйи столда қолди. Эрталоқ тўшакка кирдим. Кўзимни чирт юмиб ётибман. Гоҳ у, гоҳ бу биқинимга ағдарилиб кўрдим. Бўлмади. Аста-секин бўғин-бўғинларимга оғриқ кириб, жон-жаҳонимни ўртай бошлади. Тўлғанаман, фақат тўлғанаман-у, ухлай олмайман.

Бир вақт кўз олдимда яшин чақнагандай бўлди. Чироқ ёқилибди. Бир балолар деб бақирганман, шекилли, Аҳмад билан Олланазар ёнимда турибди. Олланазар пешанамни ушлади.

— Академик, термометр, дори!— деди у операция қиладиган хирургдай қисқагина. Аҳмад тўрт ҳатлаб чиқиб кетди.

Иссиғим қирққа яқинлашиб қолган экан. Иккита аспириини бирдан ютдим. Йигитлар хонадаги ҳамма кийимни йиғиштириб, устимга бостиришди. Бошимни кўрпага буркадим. Олланазар ёнимга стул қўйиб ўтирди. «Академик» худо берди, деб қўлига китоб олди. Улар дам-бадам ҳол-аҳвол сўрайди, иссиқ-иссиқ чой қўйиб узатишади. Хижолат бўлдим.

— Кечирасиз, мен... овора қилиб...— деб гулдирадим.

— Нима десанг дегун-у, фақат ақлли, меҳрибон, одамнинг қадрига етадиган яхши болалар экансизлар, дема, Шавкат!— ҳазилни бошлади Аҳмад.— Хижроннинг давоси висол, сенинг давоинг— меҳнат. Зўриқиб қолгансан. Аравага қўшилмаган отга қийин. Ҳай, ҳали қоринларинг шилиниб, қоп-қора, хипчиндай йигит бўла-

сан. Ундан кейин Ахиллесдай ўтдан ҳам, сувдан ҳам қўрқмайсан. Ғам ема, беғам ҳам бўлма, майлими?

— Уҳў,— дедим кўрпанинг ичида ётиб. Йигитлар менинг соддалигимга мириқиб кулишди.

Бир ёғи ҳолсизлик, бир ёғи дори таъсир қилиб, шир-шиғ терладим. Жоним жиндай ором олган шекилли, уйқу элитди. Олланазар столга электр лампа ёқиб қўйиб ётди.

Саҳар Аҳмад шиғиллатиб соқол олаётганда уйғондим. Иссиғини ўлчадим. Анча пастга тушибди.

— Дим яхши,— деди Олланазар,— бугунча дамингни ол. Орзимат тескарига ўзим айтиб қўяман.

Йигитлар тапир-тупур ишга отланишди. Мен ҳам букчайиб уларга эргашдим. Ҳовлида изларидан мўлтираб қараб қолдим. Назаримда мен карвондан ажраб қолган бўталоққа ўхшардим.

● ОИМНИНГ СОЯСИ

Кун чиқяпти. Рўпарадаги икки қаватли бинонинг ойналари ялтиради. Йигитларни ишга жўнатиб, ҳовлида паришон кезиб юрдим. Совуқ шамол эсади.

Шамол тунд булутларни ҳайдаб келди. Атроф қоронғилашди. Кўнглим баттар хира тортди. Ғаш бўлиб хонага кирдим. Ботинкамнинг ипларини ечмоқчи бўлиб энгашдим. Қўлим етмади. Бир кулгим қистайди, бир хўрлигим келади. Полга ўтириб, амаллаб ечиб олдим.

Ётибман. Тескари амаки «тилидаги устара»сини қайраб, тўнғиллаган бўлса керак. Лариса-чи? Бу қизга худо берди. «Битта эрмак топувдим, бир кунга яради», деб қорнини чапгаллаб кулаётгандир. Аслида ҳали йигитларга қўшилиб кетаверсам бўларкан. Замбил кўтармасам, енгилроқ бир иш топилармиди? Йўқ, бормаганим яхши бўлди. Ўтирсанг туролмай, турсанг ўтиролмай изза бўлгунча шу ерда доғ сув ичиб, нон кавшаб ётганим маъқул. Биров ёнинг деёлмайди, иситмам бор. Докторга борайми?

«Доктор»ни ўйлаб аинидим. Унга нима дейман? Бир кун ишга бориб, шунақа бўлиб қолдим, дейманми? Кулмайдимми?

Ётибман. Мени шу аҳволга солган одамларни ўйлайман. Одам боласи қизиқ. Қоқилиб йиқилса, ерни сўкади. Ахир худо кўзни нимага бериб қўйибди сенга, дей-

диган аҳмоқ йўқ. Мен ҳам умримда биринчи марта отаонамни, йўқ, койиб десам бўлмас, ёмонлаб тилга олдим. Шулар мени куйдирган! Қўлларимдаги мана бу қизил тугмачадай яралар — яра эмас, ойимнинг талтайтиришлари, белимга мих бўлиб санчилаётган оғриқлар ҳам оғриқ эмас, чўнтагимни тўлдириб турадиган дадамнинг шилдиरोқ пуллари! «Ўзинг фаришта экансан-да, елкангдаги калламиди ё Мирзачўлнинг қовоғими?» деган садо келди кўксимдан. «Менда нима гуноҳ,— дедим жавобан.— Мен шунчаки меҳмонсифат эдим, уйга кириб-чиқиб юрамдм».

Ҳа, мен ўз уйимнинг меҳмони эдим. Ҳали Сизга айтдимми-йўқми, ойим билан дадам мени «худо деб аталадиган табиатнинг қаҳридан зўрға асраб қолишибди. Менинг акаларим туравермабди, ҳаммаси беш-олти ойлигида нобуд бўлишаркан. Кейин мен туғилибман. Ойим юрагини ҳовучлаб қирқ кунни ўтказибди. Қирқ биринчи кунни ойим билан дадам мени кўтариб, шаҳар четида турадиган Зулайҳо кампирникига жўнашибди. Зулайҳо буви бечорагина хотин экан. Илгари бизга қўшни турар экан, уйи йўлга тушиб, кўчиб кетибди.

Шундай қилиб, мен ёлғиз кампирникида уч кун яшабман. Бироқ ойим билан дадам кунига икки маҳал сут-пут обориб кўриб келишаркан. Саккиз кун деганда дадамлар кампирга бош-оёқ сарпо, совға-салом, яна анча пул бериб, мени «сотиб» олишибди. Ўғилчани биз тилло бараварига сотиб олдик, оти ҳам Сотиболди, энди ўлмайди, деб умид қилишибди!

Уч ёшимгача Сотиболди бўлиб юрдим. Тилим чиқиб, кўча чангитадиган бўлганимда, «Энди ўлмайди» деб худонинг кўзини шамғалат қилиб, отимни Шавкатга ўзгартиришди. У пайтлар дадам сейфлик ишда эмас, шахсий шофёри ҳам йўқ эди. Ишга эл қатори трамвайда бориб, трамвайда келарди. Ишхонасиам узоқ эмас. Сув хўжалиги министрлигига қарашли қайси-ям идорада ишларди.

Мен биринчи синфга боргунимча дадам ишга автобус-трамвайда қатнаб юрди. Кейин тўсатдан кўтарилиб кетди. Бир кунни эрта билан эшигимизга кўк «Волга» келди. Рулда муштдеккина бола ўтирибди. Бўйи паст экан, тагига ёстиқ қўйиб олибди. Дадам тортинибгига шофёрнинг ёнига чиқиб ўтирди. Кейинроқ шофёр эшик очадиган, дадам катта чарм портфелини кўтариб, орқа ўриндиққа ўтирадиган бўлди.

Бора-бора дадам очилиб кетди. Шофёр беш минут кечикиб қолса, ўшқиради, ҳовлида супурги қийшиқ ёт-са, бақиради. Мен дарс тайёрламасам ё кўчада болалар билан ёқалашиб, кўйлак йиртиб келсам, стол муштлайди. Ойим ёнимни олса, силтаб ташлайди. Бунақа пайтда ойимники «тутади».

— Бу болани сўккунча мени уринг!— дейди ўтирган ерида.— Қирққа кириб нима орттирдим? Шуни деб юрибман. Шавкат тобутимнинг чегаси, ўлигимнинг эгаси.

Дадам чўчиброқ эътироз билдиради:

— Ўқишига қараса бўлмайдим, бунақада кўрса-вод бўлиб қолади-ку, қорақўз?

Ойим истеҳзо билан илжайди:

— Сиз ўқиб машиналик бўлдингизми? Сизни сувори қилган мана бу ёмон хотин!— деб кўкрагига муштлайди. Дадам индамай қолади. Мен ҳайрон бўламан. Қизиқ, ойим катта ишда ишламаса, анча йилдан бери уйда ўтирса-ю, қанақасига дадамни «сувори» қилар экан? Кейин билдим. Дадамни аслида ойим эмас, тоғамлар кўтаришибди. Улар илгаридан тузук-тузук ерда ишлашади. Бир куни ойим Искандар тоғамнинг олдида бориб, кўзёш қилибди: «Ёлғизгина куёвларинг, биттанг мундоқ қўл узатиб ёнларингга тортмайсан. Токайгача отделда простой инженер бўлиб ўтиради? Сизларга жигар керак эмасми?!» Тоғаларим: «Қосим яхши инженер-у, сал ҳовлиқмароқ-да», дейишибди, бари бир дадамнинг қўлидан тортқилашибди. Икки-уч йиллик тайёргарликдан сўнг, дадам трамвайнинг абонементларини менга бериб, ўзи кўк «Волга»да юрадиган бўлди.

Ойим билан ҳалигидақа икки-уч бор «оғзаки жанг» қилгандан кейин дадам мени кўпам тергамайдиган бўлди. Ойимнинг паноҳида яйраб қолдим. Биров дўппинг қийшиқ демайди. Отим тоқ айтилмайди. Шавкатжон, Шавкатбек. Катта поччам эркалаб Шавкатилло, деб қўяди.

Еттинчи синфгача тўрт велосипед, икки магнитофон, уч транзистор тўздирдим. Икки марта дадамнинг машинасини ўғирлаб миниб, авария қилай, дедим. Кўчамизнинг бошида турадиган Ғаффор устанинг ўн яшар қизини босиб олишимга сал қолди. Ойим қизнинг онасига совға-салом бериб, базўр тинчитди.

Тўққизинчига ўтганча ичишни, чекишни ўргандим. Бир куни Авазлайлак билан аэропортга чиқиб, кайф

ресторанда экспедитор), аммо топармон-тутармон. «Тилаквойнинг бир ойда терлаб-терлаб топгани бизнинг бир ҳафтада ўйнаб-ўйнаб топганимиз», деб қўяди у. Нуқул гапига пул қўшиб гапирди. «Аввало, хотин урма, урсанг баъзи нокасларга ўхшаб 32 тийинлик пиёла билан эмас, бизга ўхшаб 20 сўмлик қора лаган билан ур», «Хўжайин ёмон ётибди. Ҳар уҳ тортиши ўн сўмлик, инқиллаши 30 сўм!» Бир сафар қўшниларимиз ўша поччамни ғийбат қилганини эшитиб қолдим. «Аслоний? Бе-е!..— деди Зариф лик-лик деган оқсоқ.— Унинг худоси пул-ку! Хотинини ҳам пул бериб қучоқлармиш». Жоним бўғзимга келди. Қоронғида бўлса, бир уриб ялпайтирадими-у, ўзимни кўрмаганга солиб, тескари ўгирилдим.

Хуллас, уйимизда катта кенгаш очилди. Дадам «Шавкатни нима қиламиз?» деб хонтахтага қаради. Бу ҳаммага айтилган гап эди. Кичик поччам ўйланиб менга юзланди:

— Ўзинг қаерни хоҳлайсан?

— Менга бари бир,— дедим, — институт бўлса бас.

Тилак поччамнинг гаши келдими, мийиғида кулиб қўйди. Унинг одати шунақа. Бировнинг фикрига қўшилмаса ё бемаънироқ гап эшитса, индамай кулиб қўяди.

Катта поччам дарров луқма ташлади:

— Политехническийнинг химфагига киритиш керак. Битириб, кушхонада ишласа гўшт текин бўлади.

— Ҳадеб қоринни ўйлаш керак эмас,— деди Тилак поччам. Унинг энсаси қотгани билиниб турарди.— Кўнгилниям ўйлаш керак.

Аслон поччамнинг юзига табассум қалқиб чиқди.

— Қорни тўқ одамнинг кўнгли тўқ бўлади, божам!— У, қойил қилдимми, дегандек ойимга қараб қўйди. Кичик поччам пинагини бузмади:

— Унчалик тўғри эмас,— деди касал одамдай номига кулиб,— қорни тўқ бўлгани билан кўнгли оч одамлар озми дунёда?

Поччаларим ғалати. Мана шунақа гап таллашиб қолишса, илжайиб туриб, бир-бирини гап билан савалаб кетишади. Назаримда улар гўё кулиб туриб, муштлашаётган боксчиларга ўхшайди.

Орага катта опам тушди:

— Сиз бир гапдан қолинг!— деди у эрига зарда қилиб.— Сиз ўқимагансиз, китобда ёзилган гапларга ақлингиз етармиди?!

Тилак поччам босиқ йигит. Шунинг учун опамнинг киноясига индамади, одатича маъноли кулиб қўя қолди. Ойим ҳаммани уришиб берди:

— Бу ерга сенларни сафсата сотгани чақирганим йўқ!— деди бир бети асабий учиб.— Қўлларингдан келса, мана бу ёлғизимни бир ерга кўндириңглар, деб чақирдим.

Шундан кейин яна менинг тақдирим ўртага тушди.

— Бўлмаса ТашМИга кирсин,— деди Гулнора опам.
— Биздан ҳам дўхтир чиқсин.

— Одам сўйишни ёмон кўраман,— деб кўнмадим. Дадам уришди:

— Дўхтирнинг ҳаммаси одам сўядими, тентак. Оқ халатни кийиб, керилиб ўтирасан.

Аслон поччам гап қўшди:

— Ҳозир дўхтирларнинг ойлиги ошган. Икки ставка ишласанг, уч йилда машина оласан.

Динора опам ўз касбига тортмоқчи бўлди мени. У чет тиллар институтини битирган. Ҳозир чет эллардан келадиган сайёҳларга таржимонлик қилади. Мен ё инглиз, ё араб тилини битирсам, зўр бўлармиш. Чунки ҳозир шу ҳунар модада эмиш. Ҳатто чет элларга бориб ишласа ҳам бўларкан. Гўё мен институтни қойил қилиб қўйдим-у, чет элга кетаётгандай, ойим кўнмади. Пешанамда битта ўғил, ёнимда юрсин, деб туриб олди.

Геолог ҳам чўлма-чўл юради, уйда қўними йўқ, бўлмайти, дедилар; муаллимлик ҳозир қийин бўлиб кетган, акселерация деган процесс бошланганимиш, ҳозирги болаларга дарс бериш зўр азоб эмиш; аптекачининг оғзидан ҳам дори ҳиди келиб турармиш; экономист ё бухгалтерлик охир оқибат одамни гипертоник қилиб қўярмиш... Хуллас, талашиб-тортишиб, ахийри менга автомобиль инженерлигини лойиқ кўришди.

— Майлими, қийналмайсанми?— деди ойим.

— Менга бари бир,— дедим яна. Рост-да. Ўқишга киритганлар шулар, мабодо институтдан ҳайдалиб ё қочиб кетмасам, ўқийдиган ҳам яна ўзлари. Менга нима, бувим айтмоқчи, синган бировнинг кўзаси, тўкилган бировнинг бўзаси!..

Хуллас, кўплашиб-кўмаклашиб институтга киритиб қўйишди. Лекин зўрлаб уйлантирилган куёвдай, сира кўнглим бўлмади. Эрталабдан тургим келмайди, турсам оёғим тортмайди. Бир ҳафта қатнагандаёқ ҳафсалам қайтди. Енгил-елпи турмушга, ўйин-кулгию бетартиб

ётиб-туришга ўрганиб қолган эканман — жиддий лекциялар, ўзим азалдан ёқтирмайдиган математик чистолар, эгри-бугри чизиқларга тоқатим қолмади. Бунинг устига институтнинг бир яхши ери — у ихтиёрий экач. Мактабда «ёмон» олсам, ё икки кун дарсга бормасам, бутун синф оёққа турарди. Бу ерда парволари палак. Ўқисанг — ана, ўқимасанг — мана, дегандай, кўзойнакли домлалар шариллатиб лекция ўқийди, доскани тўлдириб-тўлдириб масала ёзади-ю, чиқиб кетаверади.

Олдинги ҳафтада бир-икки кун ўқишга бормаи юрдим. Сўнг икки-уч кун. Бора-бора ўқиш менга кинодай бўлиб қолди — хоҳласам бораман, хоҳламасам йўқ. Саҳар портфелни кўтариб, чўнтакка беш-ўн сўм солиб жўнайман. Эски ошноларни топаман. Аэропортдами, вокзалдами ё холироқ бир гўшадами, улфатчилик қилиб, кечаси аллавақтда қайтаман.

Ўн тўққизга тўлганимда дадам «Москвич» совға қилди. Рулга ўтирганимга бир ярим йил бўлди. Шу бир ярим йил ичида менинг кўрсатган қилиқларим, даданинг тортган жафолари-ю, ойимнинг ваҳималарини айтаверсам, яна битта Мюнхаузеннинг китоби бўлади. Бувим, оқар сувнинг сеҳри бўлади, кўп тикилсанг домча тортиб кетади, дегувчи эдилар. Машинанинг ҳам сеҳри бўлар экан. Оёғим газга тегса бас, қаттиқроқ босганимни билмай қоламан. Машина асов отдай пишқириб учади. Тез юраман деб кўп балога гирифтор бўлдим. Ҳозиргача машина ўз нархидан икки баравар қимматга тушди. Бу — тўлаган жарималарим, ремонтга кетган пуллар... Ишқилиб, омадим бор экан, ҳалигача одам босмадим.

Эл-юртдан яшириб юрган битта айбим бор. Бу айб туфайли тилим қисик, одамларнинг кўзига тик қарай олмайман, йигитлигим, ғурурим бир пулга қиммат. Ўзимдан жирканаман, ор қиламан... Бу қанақа айб дейсизми? Шошманг, вақти-соати келганда буниям айтаман.

Иккинчи курсга ўтганимда ҳамма фанлардан қарсдор эдим. Ойим куйди-ёнди, даданинг қон бссими ошиб, касалхонага ётиб олди.

— Эрта суюнмаган кеч суюнмас, кеч суюнмаган ҳеч суюнмас, қандақ қилай,— деди Ойим алампдан.— Майли, инженер бўлмаса, рабочий бўлар. Ишқилиб, тирик юрса бўлди.

«Тирик юриш» мен учун пропуск бўлди-ю, иккинчи курсдан ўқишни йигиштириб қўйдим. Қарнай шим ки-

йиб, почасига значок таққан кокилдор йигитчалар, дастурхонни тешиб, елкасига ташлаган чарм юбкали турна оёқ қизлар тўдасига қўшилиб кетдим...

Шеригинг олақарга бўлса, емишинг тайин. Утган бир йилда дадамнинг сочлари қув оқарди.

— Ярмини иш, ярмини Шавкат оқартирди,— деди у бир куни Тилак поччамга. Ойим ҳам докторга тез-тез қатнайдиган бўлиб қолди. Уйимиз чоғроқ аптекага айланди.

Ана шундай уқубатли кунларнинг бирида ярамас Аваз (қаранг, яна ўзимнимас, бировни айблаяпман!) «Шарқ»қа бошлади. Кейин ҳалиги қорача хотинга йўлиқдим, ундан кейин милицияхона... Ва, ниҳоят, мана, Питнакка келиб, тескари амакининг қўлига тушдим. Бир кунгина замбил ташишга ярамай ўзимдан кичик қизга кулги бўлиб ўтирибман.

Бувим раҳматлик гоҳо бош чайқаб, одамнинг борар боғи, ботар тоғи бўлмаса қийин, дегувчи эдилар. Мен ҳозир ботар тоғимни эмас, борар боғимни ўйлаяпман. У боғ қанақа экан-а?

● ЖИНГАЛАК СОЧЛИ БАРЗАНГИ

Уч кун уйда ётдим. Қўлларимнинг яраси гилос туршакдай бўлиб қотди. Баданимнинг оғриғи ҳам қайтай деди. Тунов куни иш деса, ўқчирдим. Энди яна далани қумсаб қолдим. Компрессорларнинг қулоқни чувиллатиб пақиллаши, югуриб-елиб юрган ишчиларнинг бақир-чақиринини назаримда кўп ойлар бурун эшитгандайман. Тескари амакининг тиконли сўзларини, Ларисанинг ҳазилларини эсласам, безиллайман, бироқ бари бир, негадир ўша муҳитга қайтгим келаверади.

Саҳар уйғониб, жомакоримни кийдим. Чой дамлаб келиб, дастурхон ёздим. Қарасам, шерикларим турадиган эмас. Кейин якшанба эканлиги эсимга тушиб, қайта кўрпага кирмоқчи бўлдим. Ётгим келмади. Ташқарига чиқдим. Ҳовлини, кўчаларни айланиб юрдим. Ҳали офтоб кўтарилмаган. Атроф жимжит. Фақат хулла кезди. Ҳаво муздек, тароватли.

Оёқларим ўз-ўзидан темир йўл томонга тортди. Поезддан тушган еримга бордим. Темир йўлни босишим билан юрагим ҳаприқди. «Мана шу темир излар Тошкентга боради,— ҳаяжон ичида пичирладим,— истасам, шу бугуноқ кетишим мумкин».

Темир из оёқларимни куйдиргандек бўлди, дарров

четлашдим. Хаёлим аллақачон уйга етган эди. «Уйдан чиққанимга беш кун бўлди. Дадам билан ойим на ўлгимни, на тиригимни билишади. Дадам милицияхоналару касалхоналарни тит-пит қилиб юборгандир. Сурагимни кўпайтириб, тўрт тарафга юборган бўлишлари ҳам мумкин. Хат ёзиш керак...»

Ётоқхонага қайтиб, хат ёздим. Уни «Меҳмондорчиликда юрибман, бирор ойларида бориб қоларман», деб тугатдим. Адресимни кўрсатмадим.

Тошкент поездиди тушга яқин ўтар экан. Анча олдин етиб бордим. Шпал санаб уёққа юраман, буёққа юраман. Қора нуқта кўринса, энг яқин кишим билан учрашадигандай, умид ва ҳаяжон ичида Ҳазорасп томонга боқаман.

Поезд тўхтаганда югургилаб битта проводникка рўпара бўлдим.

— Амаки, мана бу хатни Тошкентга ташлаб юбормайсизми?

У осмонга қараб эснади.

— Нега почтага ташламадинг!

«Почтага ташласам, муҳр тушади, кейин Питнак қайдасан, деб дадам икки кунда етиб келади», деёлмадим.

— Хўп деяқолинг, жон амаки! Мен ҳам Сизга ўхшаган тошкентликман...

Проводник таранг қилди. Унгача поезд юриб кетди. Мен ёнимдан бир сўм чиқариб, конвертга қўшиб узатдим. Проводник хатимни олди. Мен таққа тўхтаб, ликонглаб кетаётган кўк вагонларга тикилиб қолдим. Қалбимни афсус, соғинч ва яна аллақандай алкаш-чалкаш туйғулар қовуриб юборгандай бўлди.

Бу туйғулар эртасига ишга борганимда ҳам мени тарк этмади.

Бригадамизни янги жойга кўчиришибди. Энди бош тўғонда ишлаймиз экан. Совуқ тушса, қоришма қотиб қолиб, бетон ётқизиш қийин бўлар, шунинг учун қиш киргунча тўғоннинг бир қисмини бетонлаб, қўлдан чиқариш керак экан.

Излаб юриб бир тўдадан бригадамизни топиб олдим. Тескари амаки беш-олти кишини ўтқазиб қўйиб, ваъз айтиб турган экан, менга нописанд бир қараб қўйди-ю:

— Галинг, меҳмон, хуш кўрдик!— деб кесатди

Аҳволинг қалай, деб сўрамагани, унинг устига меҳмон деб камситгани тегиб кетди. Гапига яраша жавоб

берай, дедим-у, ўзимни тийдим. Тескари амаки бинт билан чандилган қўлларимга қараб қўйиб, тагин пичиғ қилди:

— Тилла узук тақиб келганингда қўрққан эдим-а!..

Қурёз ака ўтирган ерида жаҳл билан бригадирнинг енгидан тортди:

— Ҳўв, дунёдан умидинг борми, манглайи қора? Мунча қаҳрингни сочасан?

Тескари амаки унга ўқрайиб қаради, силтаб ташлар, десам, индамади.

— Менга билагида кучи бор эр йигит керак! Бундай синди белим керак эмас!

— Ҳе, сўллайсан-да ўзинг! Оғзинг тўла «Мен! Мен!» Энангни қорнидан сан куракча ушлаб тушгансан! Қиндагингниям ўзинг кесгансан!.. Говба, кеча қорнинида карвиш¹ ташиб, бурнингни тортиб юриб эдинг, энди эр йигит ахтариб қолдингми?

Қурёз аканинг олдида бригадирнинг тили қисикми, бирон нима деёлмади, гўлдираб нари кетди. Бир оздан кейин «отбойний молотокка турсин», деб кимдандир айттириб юборибди. Одамнинг белидан келадиган ер тешар бурғининг ёнига бордим. Бетон ётқизиладиган ернинг юмшоқ қатлами чопиб, кураб олинар, сўнг бурғиланиб, тошдай қатламгача бир метрча тушиб бори-лар экан. Ана шу қаттиқ қатлам юзасига бетон ётқизилса, ҳар қандай шаршаранинг зарбасига дош бераркан.

Володка деган йигит ер тешар бурғини олиб, компрессорга улади-ю, тўрт-беш жойни ўйиб кўрсатди. Бурғи қўлимга ўтди. У оғиргина экан. Бари бир уйинчоққа ўхшаб кўринди. Тошкентда асфальт ўйиб турган ишчиларни кўп кўрганман. Бурғининг тишини ерга тираб, салгина боссанг, ерни сузиб кириб кетар, сўнг патнисдай асфальтни кўчириб чиқарди.

Бурғи сопини икки қўллаб ушладим-у, ерга қараб аста босдим. Ҳаммаёқ тарақлаб, қулоқларим битди. Ток ургандай, баданим бир силкинди. Жон ҳолатда бурғини ташлаб юбордим. У гуп этиб оёғимга тушди. Зилдай экан, панжамни эзиб юборди. Володка ер тешарни кўтариб менга насиҳат қилди:

— Бу темир, оғайни. Темирга темирдай бўлиш керак. Хомроқ экансан. Маҳкам сиқиб ушлагин-да.

Бурғини қайта олдим-у, жаҳл устида ерга тираб тура-

¹ Карвиш — гишт.

вердим. Худди Гулливердай бир киши ёқамдан кўтариб олиб, силкитаётгандай, ичак-чавоқларим чиқиб кетаётгандай бўлдим.

Ер тешар тариллаб, тиши кўринмай кетди. Икки қўллаб уни ўзимга тортдим. Кучим етмади. Сўнг силталаб юлқилай бошладим. Бир вақт ёстиқдай кесак кўчиб, ортимга гуп этиб тушдим.

Бешинчи квадратни ўйиб бўлганимда силлам қурнди. Қўлларим, тиззаларим дағ-дағ титрайди. Қорним оғрий бошлади. Бошим гир-гир айланди.

Бирпас нафас ростлагани ўтирдим. Шу пайт липиллаб Лариса келиб қолди.

— А-а, бакенбард! Салом! Сени соғиниб ўлиб қолай дедим. Менга раҳминг келмайдими?

Бу қиз донм мен азобланиб, хўрлигим келиб турганимда ҳазил қилади Энсам қотиб, индамадим. Лариса фуфайкасини ечди, елпиниб ёнимга ўтирди. Қора жун свитери баданига ёпишиб турибди, бўлиқ, ёш қомати тирсиллайди.

Чекдим. У ҳам битта сигарета олиб тутатди. Бироқ махорка ҳўл бўлиб, лабига ёпишиб қолаверди. Қирмизи бўёқ суртилган қалин лабларини пирпиратдию, чеколмай ўқчиди.

—Ташла,—дедим мен,—чекадиган қизларни ёмси кўраман.

— Нимага?— Лариса қошларини кериб, ноз билан кулди.

— «Нимага, нимага?»— Калака қилдим,— чунки чекувчи қизни ўпсанг.. кулдон ялагандай бўласан. Билдингми?

Лариса энгашиб, қотиб-қотиб кулди.

— Вой, ўлибгина қолай! Бало экансан-ку, бакенбард! Кулдон ялагандай бўлармиш. Тошкентда кўп ялагандирсан-а? Қизлар кўн...

Енимизга ишчилар тўпланди. Кўпчилиги эркаклар. Улар атрофимизга ўтирди. биз ўртада қолдик. Володька менга кўз қисиб қўйиб, Ларисага деди:

— Ҳой қиз, сен бунинг бошини кўп айлантирма, кейин уйини тополмай қолади.

— Тополмаса, ўзим шу ерлик қилиб қўяман,— деди оғзидан паға-паға тутун чиқариб Лариса.

— Ўзинг бош бўлиб уйлантириб ҳам қўярсан ҳали?

— Қиз ахтариб овора бўлайми? Ўзим тегаман, вас-салом!— Лариса енгимдан тортиб, мени ўзига қаратди,

жуда муҳим бир нарсани илтимос қилаётган одамдай кулмай-ёнмай сўради.— Шавкат, мени олмайсанми, а? Хусн десанг— мана, бор. Иш деганингни жонини киргизаман. Овқат пиширсам, еб бармоғингни ялайсан. Майлими? Хўп, дейқол...

Ларисанинг мени масхара қилаётгани шундоққина билиниб турарди. Ишчилар унинг ҳазилларига кўникиб қолганми, илжайиб қўя қолишди. Лариса мени, маҳкам қўлтиқлаб олган, атрофдагиларнинг учирикларига маҳлиё бўлиб, «айт, оласанми-йўқми, шу кунларда харидорим кўпайиб турибди», деб қисталанг қиларди. Индамай ўтираверсам, бўлмайдиган. Бироқ тузукроқ бир гап ҳам тополмадим. Шунинг учун:

— Олардим-у... семизсан-да,— дедим таваккалига, Одамлар хандон ташлаб юборди. Лариса лабини буриб, ён-верига қаради.

— Вой, манави болани. Ўзинг ҳеч балода йўқ экансан! Қайтанга яхши эмасми? Қучоқласанг, қучоғингда тўлиб тураман. Эски бўздан кўйлак кийсам ҳам ёндириб юбораман. Унча-мунча касалингни кўрдим демайман. Янтоқнинг орқасига бекинса кўринмайдиган ойимқиз ниначини нима қиласан? Сеткага солиб, гадой халтадай елкангга ташлаб юрасанми? Йўқ, сенга тегмайман. Бир куни уёғинг оғриса, бир куни буёғинг оғриса, мукка тушиб, хамирдай уқалаб ўтиравераманми? Ялинсанг ҳам тегмайман. Кетдим.

Қиз ёлғондакам ноз-фироқ билан дик этиб турди. Аслида бир машина бетон келган, уни замбил кутаётган эди.

Мен ҳам бурғимни кўтариб аста қўзғалдим. Туямўйиннинг мен учун ҳар дақиқаси зилдай оғир яна бир куни жуда секинлик билан ўтиб борарди.

Бирор соат ишладим. Бир маҳал кимдир «Бекпўлатов!» дегандай бўлди. Қарасам, ўн қадамча нарида савлатли бир йигит турибди. У бармоғини илмоқ қилиб мени имлади. Бурғини ерга тираб қўйиб, бордим. Йигитни қаердадир кўргандай эдим. Сочлари жингалак, япалоқ юзида чандиқ излари, ингичка қошлари кибр билан чимирилган.

— Бекпўлатов сенми?— деди у пишиллаб.

— Мен.

— Лариса меники. Унга қўтир эчкидай суйкалаверма.

— Олаверинг. Биров Сизга олманг, деяптими?

— Айтдим-қўйдим-да. Бирор марта унга кулиб қаранингни кўрсам, чакка соқолингни битталаб юламан, гўдаквачча!—Барзанги мени менсимай юзимга шапатилади ва шип этказиб чаккамдан бир тук юлиб олди. Кўзимдан ўт чиқиб кетди. Ўзимни йўқотдим. Сўнг нима бўлганини билмайман. Кўзимни очсам, ўзимга икки келадиган галварсдай йигит ерда думалаб ётибди. Жон аччиғида чап жағига аямай туширганман шекилли-да. У қўлларига суяниб ўрнидан тура бошлади. Қон тупурди. Кўзлари даҳшат билан чақнади. Тамом, дедим, ҳозир туриб битта урса, тил тортмай ўламан.

Йигит шошмай энгаши-ю, билакдай арматурани олиб, бўйи баравар кўтарди. Тисарилиб қочмоқчи бўлдим. Шу пайт қаёқдандир Лариса пайдо бўлди, чинқириб мени тўсиб қолди. Икки ишчи бизни кўриб югурди. Барзанги қўлидаги йўғон темирни ерга ташлади:

— Сен шошмай тур, итвачча!— деди менга.— Ичанингни чиқариб, бўйнингга ўраб қўймасам, юрган эканман.

У калла осилтирганча оғир-оғир юриб жўнади.

— Нега у билан уришасан?— Қўрқиб бидиллади Лариса.— У одамхўр-ку!

— Сени талашдик,— дедим чаккамни ишқалаб.— Ларисани менга берасан, дейди.

Қиз ғамгин жилмайди.

— Ҳаммаси талашади. Бундан менга нима фойда? Биронтаси мени бахтли қилармиди? Мен-чи? Бировнинг уйини гуллатиб ўтиришга ярайманми?

— Ярамайсанми?

— Билмадим,— деди Лариса ўйчан.— Қиз боланинг ҳаёти икки бўлак бўлади. Қизлик, оналик. Йккинчисига ярайманми, йўқми... Қўрқаман, Шавкат, қўрқаман...

Иш билан овуниб кетиб, барзанги йигитни эсдан чиқариб юбордим. Бироқ у мени унутмаган экан. Бир куни кинохона олдида учрашиб қолдик. Ёлғиз ўзим бир четда турган эдим, секин олдимга келди, индамай қулоғимга шапалоқ туширди.

— Бу аванс,— деди бамайлихотир.— Қолганчини секин-секин олаверасан.

У чиройли курткамга қараб қўйиб, шир эткизиб занжирини узиб олди-ю, қоронғиликка отиб юборди. Бунинг устига Олланазар келиб қолди. У барзанги йигитнинг билагидан шартта тортиб, ўзига қаратди. Йигит Олланазарни кўриб шошди.

— Нима дейсан?— чўчиброқ тўнғиллади у.

— Тағин эски қилиғингни бошладингми, Мартин? Оёғингдан осилганинг эсингдан чиқдими?

Олланазар ёқавайрон курткани кўриб, гапга тушунди.

— Бор, куртканинг занжирини топ,— деди Мартинга. Мартин қимирламади. Олланазар уни итариб юборди.

— Топ дегандан кейин яхшиликча топ!

Мартин сўкиниб нари кетди. Занжирни олиб келиб, башарамга отиб юборди.

— Бари бир иккалангни сўйиб кетаман,— деди узоқлашаркан.

— Сен аввал сеча¹ сўйиб кўр,— деди Олланазар. Кейин мендан сўради.— Нима бўлди?

Бўлган воқеани айтиб бердим.

— Мартин бировдан таёқ емаган. Алам қилган-да. Ҳар қалай эҳтиёт бўл. Сен тоза² келгансан, бу ердагиларни билмайсан. Юр, ичкари кирдик.

Шу-шу, Мартин ҳаёлимдан кетмай қолди. Унинг кечмишларини эшитган сари мени ваҳима босарди.

● УЗИ КЕТГАН ЁР-ЁР...

Меҳнат муҳаббатга ўхшар экан, қийнаркан-у, ўлдирмас экан. Туямўйинга келганимга бир ойдан ошди. Мана, октябрь охирлаб боряпти. Қора ишга ўрганиб қолдим. Қўлларим қавариб, кафтимдаги оқ пуфакчаларни куҳ-куҳлаб ётган кунларим Аҳмаджон: «Ҳали хипчиндай йигит бўласиз», деган эди. Рост айтган экан. Оздим. Қорним ичимга ёпишди. Питнакнинг дайди шамоли бутун баданимни ялаб қорайтириб юборди. Чакка соқолларим йўқ, кафтларим ёғочдай қаттиқ, овқат есам тўймайман. Кўнглимда биров қўшиқ айтиб тургандай. Оёғим енгил, руҳим енгил.

Иш танламайман. Тескари амаки нимани буюрса қилавераман. Аслида у киши унчалик ёмон одам эмас экан. Фақат тили ўткирроқ, гапирганда зардаси қайнаб гапираркан. Аммо ўрни келганда ҳаммани оғзига қаратиб, мафтун этиб қўяди. Шунақа кўп латифа, чўпчак, мақол биладики...

¹ Сеча — чумчуқ.

² Тоза келган — янги келган.

Иш жойимга бир-икки марта Темур келиб кетди.

— Бизнинг комсомолимиз қалай, ёшулли?— деди у бригадиримизга. Орзимат ака одатига кўра тез бош сўзлади:

— Тузук. Энди эгардан тушди. Бироқ ўжар экан. Бир томонни шунақаси ҳам тузук. Мен ўзим ўжакдай¹ кавш қайтариб ётадиган одамни ёқтирмайман.

Темур менга кўз қисди. «Бу кишининг гапини кўнглингизга олманг, ўрин келса отасини аямайди», деб бригадирни мақтаган ва мени овутган бўлди.

Умримда бировга йўл кўрсатмаган одам, мажлис-пажлис бўлса, балодай гапираман. Мингирлаб, нималарнидир таклиф қиламан. Кесакдан ўт чиқди, деб «Тескари» амаки ҳам хурсанд.

Хуллас, Туямўйинга келиб, излаб юрган нарсаларимнинг бир қисmini топгандай эдим. Аммо... Зерикапман. Вужудимни ғалати, ифодасиз бир лоқайдлик, бефарқлик қамраб олгандай эди. Мен бир ойча ўзим билан ўзим курашдим. Қийналдим, иккиландим, йиқилиб турдим. Бироқ қайсарлик билан, жаҳл билан курашиб кўрдим. Энди чарчадим. Мен курашларга ўрганмаган эканман.

Бирпас ёлғиз қолсам, Тошкентни ўйлайман. Неон чироқлари порлаган гавжум кўчалар, ораста боғлар, хуш-хандон қизлар, кенгурадай ликонглаб юрган Авазбек, гаражда эгасини кутиб кишнаб турган «Москвич» кўз олдимга келади. Юрагимни соғинч ўртайди. Гоҳо ўзимга-ўзим далда бераман: «Ҳалиги қорамағиз хотинни ёлғончи қилдим, эркак эканлигимни исботладим. Милиция капитани айтган сассиқ кекирдакдан қутулдим. Энди қандай иш беришса ҳам жонини киритаман. Бу ерда ишладим нима, Тошкентда ишладим нима? Кунига оқшом тушса, Мартиндан қўрқиб кўчага чиқолмай, тузсиз макарон билан қўноқ оши чайнаб юргунча шаҳримга кетаман. Ойимнинг бағрини тўлдириб, гумбурлатиб ишлайман».

Ана шундай дилгир кунларимда ғалати бир йигит билан учрашиб қолдим.

Биринчи маош олган куним эди. Чўнтагимни қаппайтириб, вақтлнроқ қайтдим. Аҳмадларни тезроқ уратиб, шодлигимни баҳам кўргим келади. Аксига олиб, шерикларим уйда йўқ экан. Ҳар ойликдан кейин бўла-

¹ У ж а к — бузоқ.

диган «қиттай-қиттай»га йўлиққанми ё бирор ёқда юришибдим, ҳадеганда келишавермади.

Хонага кириб, стулга ҳорғин чўкдим. Чўнтакдаги пулларни олиб столга қўйдим. Яп-янги, бели букилмаган. Димоғни қитқлайдиган, азалдан таниш ис таратиб сочилиб ётибди. Уларга боқиб, ғалати бўлиб кетдим. Булар менинг пулларим! Уларни пешона тери тўкиб топганман. Етти ёшимдан чўнтагимда пул ўйнаган бўлса, то ҳозиргача кўчадан бир тийин топиб келмадим. Доим кўчага ташидим. Мана, бугун илк бор одам бўлиб меҳнатимга ҳақ олдим. Бу — она сутидай ҳалол пул. Ўзимники... Қани, шу ўтиришимни ойим бир кўрса-лар! Қувонарди, қучоқлаб ўпарди ўғлини, эҳтимол йиғларди...

Кўзларимни ёш босди. Сўмлар оқ-сарик, кўк-яшил бўлиб сакради. Оғзимга шўртак маза кирди. Йиғладим. Кўксимни тўлдириб, тўйиб-тўйиб йиғладим.

Шу пайт даҳлиз тарақлади. Қимдир бақириб сўкинди. Сўнг эшик ланг очилди-ю, ичкарига узун бўйли, калласи хумдек, кир сочлари тўзғиган, озғин ва қопқора йигит бостириб кирди.

— Ҳа-а, ярама! — бўкирди у пиёладай кўзларини олайтириб. — Қилғиликни қилиб қўйиб, энди йиғлаб ўтирибсанми? Виждонинг қийналибди-да! — У маст одамдай чайқалиб олдимга кела бошлади. — Бер, пулларимни, ўғри! Мен буларни емай-ичмай йиғиб юрибман. Ҳали кўп йиғаман! У-ў, муттаҳам! Билардим-а! Индамай ерга қараб юришингдан қўрқардим.

У қўрқинчли бир вазоҳатда ўзини столга ташлади. Икки қўллаб пулларни чангаллади. Олиб ҳидлади, юзи кўзига ишқалади.

— Шукр... Уҳ... Топдим, топдим... — деб ғудранди телбадай ишшайиб. Сўнг пулларни кўзига яқин олиб бориб, синчиклаб қаради, ағдариб кўрди. Кўрди-ю, ваҳший бир товушда чинқириб юборди:

— А-а-а!! Энди нима қиламан, биродарла-ар?! Бу меники эмас! Меники эмас... Мен номерлаб қўйгандим... Ё ўчирдингми номерларини, ифлос?..

У Аҳмадининг каравотига ўтириб, ҳўнграб йиғлади.

— Энди уйга қандай борама-ан?.. Жаннатдай ерларимни ташлаб келувде-ем... Саксон сўмдан айрилиб қолде-ем!..

Олакўз сочларини юлди, бошига муштлади. Кейин даст ўрнидан туриб, менга ялина кетди:

— Жон укам, оёғингни ўпаман, олган бўлсанг бер пулларимни! Пулсиз менга ҳаёт йўқ, мени жувонмарг қилма, ёлвораман. Бера қол, бер, бер, бер...— У тиззаларимни қучоқлаб полга ўтириб қолди. Силтаб ташлаб қўзғалдим. Столдаги пулларни олиб, йигитнинг башарасига отдим. Уй ичи билан бир бўлиб, шилдироқ қозлар сочилди.

Йигит фарёд кўтариб бўзлаганча чиқиб кетди.

Бу воқеа икки-уч минутда бўлиб ўтди. Туш кўриб уйғонгандай бўлдим. Гарангсиб, папирос чекиб ўтиравердим. Қун ботиб, қоронғи тушибди. Сезмабман.

Олланазар билан Аҳмад келишди. Ширакайфми, ҳар сафаргидан ҳам хушвақт.

— Иби, ошиқ Ғариб, нетиб бундай ўтирибсан?— деди Олланазар. Аҳмад чироқ ёқди. Ердаги пуллар ялтираб кетди. Ҳамхоналарим бир-бири билан кўз уриштириб олишди-ю, баравар:

— Ҳа?

— И!— деб юборишди.

Хўрлигим келди-ю, билдирмадим.

— Бир бола... пул йўқотган экан... берсам олмади,— дедим нафасим тикилиб.

— Аштархон бўлиши керак,— деди Аҳмад.— Ундан бошқа одам пулга чўқинмайди.

— Мен ҳозир сочидан судраб келаман,— деб Олланазар остонага чекинди. Аҳмад унинг енгидан тортиб қолди.

— Қўй, юраги ёрилиб ўлиб қолса, ўғрининг шериклари қилибди, дейишади.

Мен ердаги пулларни териб олдим.

— Пулсиз яшаш қийин,— деди Аҳмад ўйланиб.— Бироқ пулдорлик ундан ҳам қийин бўлса керак. Бошимдан ўтмаган, билмайман...

Шундан кейин мен ҳақимда миш-миш юриб қолди. «Бу боладан эҳтиёт бўлиш керак, қўли эгри эмиш; ўзи анчайин замбилкаш-у, оғзи тўла тилла тиш. Бир балоси бор, албатта!..»

Бир сафар кинога билет олаётган эдим, олдимда турган йигит чала ўгирилди-ю, дабдурустан:

— Сал нари тур,— деди жеркиб.— Киссам бўш, қўлинг уялади.

Миямга қон урди. Ёқасидан ғиппа бўғиб қолдим. Одамлар ҳай-ҳайлаб, бизни ажрим қилишди.

Шундан кейин мен ҳақимдаги миш-мишлар озайиш

ўрнига кўпайиб кетди. Нима қилишни билмайман. Бошим қотади. Умуман, кейинги ўн-ўн беш кун ичида кўксимда ғалаёнга ўхшаган бир норозилик пишиб келаётган эди. Уни Мартин янада тезлаштириб юборди.

Шанба кунн кечқурун Лариса келди. Битта таниш чеварга кўйлак буюрган эдим, олиб келайлик, байрамга киймоқчиман, деди. Кетдик. Ларисанинг таниши ётоқхонамиздан икки километрча нарида, Эски Туямўйини хизматчилари учун солинган посёлкада турар экан. Гурунглашиб, осмон юлдузларга тўлганда етиб бордик. Лариса, ҳозир чиқаман, деб кичкина кўк эшикка кириб кетди. Мен шағал тўкилган кўчани аста кезиб юрдим. Ларисани ўйлайман. Яхши қиз. Чиройли. Меҳнаткаш. Қувноқ. Бировлар уни енгилтак дейди. Йўқ, унақа эмас. Ўзи ҳазилкаш, тегажоқ бўлгани билан ҳаддингдан ошсанг, аямайди. Бир марта Володька қучоқламоқчи бўлганида шапалоқ солганини кўрганман. Детдомдан чиққанман, дейди. Кейинги вақтда менга ўзини яқин тутяпти. Қалтис ҳазиллариниям бас қилди. Зимдан узоқ-узоқ тикилиб ўтиради, қарасам, кўзини олиб қочади. Яхши кўриб қолсам-а? Нима, арзимабдими?

Лариса чиқавермади. Шамол турди. Оқтолнинг панасига ўтиб, сигарет тутатмоқчи бўлдим. Шу пайт тол тагидан қора қуюндай бўлиб... Мартин кўтарилди! Шошмай ёқамдан олди. Ўнг қўлида узун, ингичка нараса ялт этди. Пичоқ эмас.

— Кўтар томоғингни!— деб ҳансиради. Тек туравердим.

— Кўтар, ялоқи! Бўлмаса қорнингни ёриб ташлайман!— У иягимга бир туртди. Тилимни тишлаб олдим. Мартин найзадай темирни бўғзимга тақади. Пишиллаб деди:

— Эртагаёқ... бу ердан кетасан. Қайтиб қорангни кўрсатмайсан... Ларисанинг тириги ҳам, ўлиги ҳам меники! Кўнмайдиган бўлсанг, мана бундай қилиб...— Мартин темирни аста томоғимда юргизди. Нафасим чиқмай, дунё кўзимга кўринмай қолди — ...жаҳаннамга жўнатаман. Мен айтганимни қиладиган йигитман.

Мартин «туёғингни шиқиллат!» деб мени итариб юборди. Тирик қолганимга қувониб, илдам юриб кетдим.

— Ҳўв, тагин бориб Оллагингга айтиб юрма, ёмон қиламан,— деди у ортимдан.

Обрўйим бир пул бўлиб, ётоққа қайтдим. Лекин болаларга чурқ этмадим. Узала тушиб ётибман. Чекаман,

уҳ тортаман, уҳ тортаман, чекаман... Аҳмад ҳазил қилди:

— Ҳа, Шавкатбек, нима бўлди, хотини ўлган куёвдай, оғзинг уҳдан бўшамай қолди. Тинчликми?

— Тинчлик,— дедим илжайишга уриниб. Бироқ кулиш ўринга қизардим.

— Ё бировни яхши кўриб қолдингми?— сўради Олланазар.— Эҳтиёт бўл, Хоразм қизлари шўх бўлади-я! Юрагинга ўт ёқиб қўйиб, «ўртанмагайсиз» деб тураверади.

Улар ҳар хил майнавозчилик қилиб кўнглимни кўтармоқчи бўлишди. Бир иш чиқаролмагач, «Ошиқлар танҳоликни ёқтиришади, биз кетдик», деб чиқиб кетишди.

Ўша кунн тонг отгунча мижжа қоқмадим. Ҳамхоналаримни алдаб юрганмни ўйлаб эзиламан, Мартинни эсласам, хўрлигим келади, Лариса нима бўлдийкин, тирикмикан, соғмикан, деб ташвиш тортаман.

Саҳарлаб Ларисанинг ўзи югургилаб келди. «Одам-хўр ҳеч еринга зиён етказмадимми?» деб юз-кўзимга синчиклаб қаради. Мен қизнинг кўйлагини томоша қилдим: зангори гулли кремплин. Ёқаси бурмалик, енглари калта. Ларисанинг дуркун қоматини яққолроқ кўрса-тиб турибди.

— Кўйлагинг чиройли экан,— дедим. Қиз севиниб, гир-гир айланди.

— Ростданми?— деди кўзларини жавдиратиб, сўнг куйиб-пишиб бидирлади.— Кеча мана шунга борувдик-да! Ман ўлгир чидамадим, тезроқ кийгим келаверди. Кундузи борсаг-у, Мартин жувонмаргга учрамасдик. Сенга бир нарса бўлди деб, бирам қўрқдим, бирам қўрқдимки... Мартин ёмон, бир марта одам сўйиб ўтириб чиққан.

Ўша кунн Мартин ҳақида ётоқхонадаги бошқа болалардан ҳам кўп гап эшитдим. У бульдозер ҳайдар экан. Бир марта, нега ойликин кам ёздинглар, деб бухгалтерияга бульдозер солиб юборибди. Судга беришган экан, маст эдим, тавба қилдим, деб қасам ичибди. Аммо у тавба қилмаган шекилли, яна бир сафар Мартинни кимлардир катта қонга солиб, эски канал бўйидаги дарахтга осиб кетишибди. Тасодифан Олланазар кўриб қолиб қутқарибди. Мартиннинг бир неча бор қамалиб чиққани ҳам рост экан. Шундай бир йигитнинг Ларисадай қизга уйланиб, уни бахтиёр қилишига кўзим етмасди.

Кун бўйи овлоқ ерларда ўйланиб юрдим. Қандайдир йўл билан Мартиндан ўч олгим келади, йўлини тополмайман. Жаҳлим чиқади, ўкинаман.

Шу алпозда беш-олти кун ўтди. Менинг Туямўйиндаги ҳаётим омонат бўлиб қолаётгандай эди. Эрталаб ишга «Бугун охириги кун ишлашим», деб кетаман, кеч-қурун тагин айнийман. Ўзим билан ўзим курашаман. Ахийри... енгилдим. Шармандали иш бўлди.

Мен кўзимни чирт юмиб, собиқ ҳаётимга, келган изимга қайтиб кетдим.

● УЗИ КЕЛГАН ЁР-ЁР

Душанба куни саҳар туриб, кўчага чиқиб кетдим. Аҳмад билан Олланазарнинг ишга кетишини кутиш керак эди. Икки соатча овлоқроқ ерларда тентираб юрдим. Кейин қўрқа-писа ётоқхонага қайтдим. Хайрият, эшик қулф экан. Қоровулдан қалитни олиб, эшикни очдим. Ичкари кирдим-у, ўғридай тўрт тарафга аланглаб туриб қолдим. Кейин зир югуриб, қўлимга нима тушса олиб портфелга тиқавердим. Ниҳоят, оладиганим қолмагач, қирқ олти кунлик ётоғим билан унсиз хайрлашдим-у, эшикка чиқдим. Гарангсиб, бир нафас қотиб қолдим. Менинг йўлимни бир нечта савол тўсиб турарди: «Қийим-бошни топширмадим, кейин Дуся хола жанжал кўтармасмикан? Болалар, одамгарчилиги йўқ, бетайин кимса экан, дейишмасмикан? Нимада кетаман, поезддами? Таниш-паниш учраб қолса-чи?»

Миям шиддат билан ишлаб, ҳалиги жонсарак сўроқларга жавоб топиб берди: «Йиртиқ чолвор билан қийшиқ этигини еб қўйдимми, ана, ётибди, комендант ўзи олар, қарзим бўлса, ярим ойлик пулимни олмадим, чегириб қолар. Болаларга келсак... Ҳеч нарсаларига хиёнат қилмадим. Берган тузларига раҳмат. Кечириб қўйишсин. Хўш, кетиш... поезд бўлмайди, ростдан битта-яримтаси учраса, ноқулай. Катта йўлга чиқиб, Бухоро орқали самолётда кетаман. Баҳонада Бухоро, Самарқандни кўриб оламан...»

Ярим соатларда Урганч-Тошкент магистралида турар эдим. Кўздан йироқ деб бекатдан эллик қадамча нарида тўхтадим. Ҳадеганда автобус келавермади. Йўловчи машиналарга қўл кўтараман. Биттаси Дарғом отага бораман, дейди, бошқаси дарёдан қайтаман, дейди.

Бир соатча ўтди. Асабийлашиб устма-уст чекаман. Шу пайт юз қадамча наридаги муюлишдан битта машина лип этиб чиқди. Ичида беш олти киши кўринади. Шофёр дарчадан бошини чиқариб, «Ургенч! Ургенч!» деб бақирди. Портфелни кўтариб югурдим. Чўл-биёбон кезиб юриш шартми? Урганч орқали кета қоламан. Самолётга ўтирсам, кечқурун уйда бўламан».

Ур-сур қилиб, эшикка ёпишаётган одамларга қўшилиб автобусга чиқдим. Чиқдим-у, қотиб қолдим. Орқа ўриндиқда чимирилиб Темур ўтирарди! Шартта ортимга бурилиб тушиб кетмоқчи бўлдим. Аммо, халта-хулта, пақирларини судраб зинага тармашаётган кишилар йўл бермади. Унинг устига Темур кўриб қолиб, қўл чўзди:

— Э, Шавкатбек, галинг!— у сурилиб жой берди. Ноилож портфелни тиззага қўйиб ўтирдим.

Жўнадик, Темур менга шўхчан боқиб сўради:

— Йўл бўлсин, Шавкатбек?

«Дард бўлсин!» дедим ичимда. Темур кўзимга хунук кўриниб кетди. Нима дейишни билмай, иккиланиб қолдим. Чунки тайёр баҳонам йўқ эди.

— Шу... Урганчга кетяпман,— дедим чайналиб.

— Ишингиз борми?

— Ҳа. Тузукроқ туфли бўлса, олмоқчийдим.

— Иби! Ўзимизнинг дўконга кирмадингизми? Чех туфли турибди. Урганчдан тополмайсиз.

Бу номерим ўтмади. Темурнинг таъқибидан қутулиш учун ёлгонни давом эттирдим:

— Урганчни кўрмадим ҳали, бир томоша қилмоқчиман.

Темур менга гумонсираб қараб қўйди.

— Урганчнинг кўрадиган ери йўқ. Янги тушган шаҳар. Томоша бўлса, Хивага бориш керак. Бордингизми?

— Йўқ,— дедим гап чалғиганига қувониб.

— Унда Хоразмни кўрмабсиз!— Темур деразага юзланди. «Хайрият, қутулдим-ов», дедим ичимда. Назаримда Темур менинг қочиб кетаётганимни биладигандай эди. Автобусда ҳам мен билан «тасодифан» эмас, қасддан учрашган. Мени тилимдан илинтириб, шарманда қилмоқчи. «Овора бўласан,— дедим хаёлан унга,— сир очадиган аҳмоқ йўқ. Тўрт кун тергов қилсанг ҳам гап топиб бераман».

Туташ боғлар бошланди. Йўл торайиб, машина секинлади. Ёнимиздан пахта ортган тележкалар ўтиб ту-

рибди. Темур пахса девордан қилинган уйларга, бу уйларнинг ҳайбатли, шоҳона безаклар берилган дарвозаларига қараб бош чайқади.

— Бизнинг хоразмлик қизиқ. Дарвозага зўр беради. Бунинг пулига томни тунукалаш ё шиферлаш мумкин. Баъзи бировларнинг қонида ҳалиям керилиш, бойлигини кўз-кўз қилиш каби бактериялар қайнаб турадими дейман-да...

Портфель оғирлик қилди, тиззамдан олиб оёқ тагига қўйдим. Темур тикмачоқдай бўлиб ёрилай деб турган портфелимга кўз қирини ташлади-ю:

— Шавкатбек, ростданам Урганчга кетаётирсизми?— деди ёқимсиз илжайиб.

— Рост!— дедим ҳовлиқиб.— Ишонмасангиз... ана, Орзимат акадан сўранг! Бир кунга рухсат олганман.

Темур индамади. У бир нарса демоқчи-ю, лекин мени аяб тургандай эди. Охири, айтишга жазм қилдими, кўзларимга тик боқиб, деди:

— Хафа бўлманг-у, Шавкатбек, мен Сизни... қочиб кетяпти, деб ўйлабман.

— Нима, мен қочадиган жиноят қилибманми?

— Фақат жиноятчи қочмайди, Шавкатбек, номард ҳам қочади...

Темурнинг охириги сўзлари қулоғимга наштардек урилди. Билибди! Қандай сизди экан? Эрталаб ётоқхонага кирдимикан? Ҳамма буюмларимни йиғиштириб кетганимни кўрган бўлса, пайқаган. Асли зийрак йигит экан ўзи. Номард деди-я?

Темур ўзи билан ўзи гаплашаётгандай аста тилга кирди:

— Албатта, биз ҳеч кимни зўрлаб ушлаб туролмаймиз. Бўйнидан бойлаган ит овга ярамас, дейдилар. Бу ер — юрагида ўти бор, мард йигитлар ишлайдиган майдон. Баъзи бир ўсмирларга ҳайронман. Қўли қавариб, битта терласа, қўрққанидан лабига учуқ тошиб кетади.

Мен Темурга билинтирмай қўлларимга қараб қўйдим. Қадоқ бўлиб кетган кафтларимни силадим. Темур кулимсиради:

— Бултур бизга битта бола келувди. Худди Сизга ўхшаган, бақувват, дилкаш, ёқимтойгина. Нимани буюрсангиз қилавераман, жон ака, деб туриб олди. Хўжжатлари чала экан. Ўзингиз билган ҳалиги кўзойнакли чолни аранг кўндирдим. Вазифамиз-да. Комсомол йўли билан келганларни ўзим жойлаштираман... Хуллас, бо-